МАСКАРАД

Віршована драма в 4-х діях

ДІЙОВІ ОСОБИ:

Арбенін Євгеній Олександрович

Ніна, його дружина

Князь Звєздич

Баронеса Штраль

Казарін Афанасій Павлович

Шпріх Адам Петрович

Маска

Чиновник

Гравці

Гості

Слуги та служниці

ДІЯ ПЕРША

СЦЕНА ПЕРША

ВИХІД ПЕРШИЙ

Гравці, князьЗвєздич, Казарін та Шпріх.

Біля стола мечуть банк і понтирують... Навкруги стоять.

1-й понтер

Іван Ілліч, дозволите поставить?

Банкомет

Будь ласка.

1-й понтер

Ставлю сто.

Банкомет

Гаразд.

2-й понтер

Ну, добра путь!

3-й понтер

Годиться щастя вам поправить,

А семпелями кепсько...

4-й понтер
Треба гнуть.

3-й понтер
Пусти.
2-й понтер
На всі?.. Печеться!
4-й понтер
Послухай, голубе, хто в наші дні не гнеться.
Тому ні в чому не ведеться.
3-й понтер (тихо до першого)
Пильнуй як слід.
Князь Звєздич
Ва-банк.
2-й понтер
Ох, князю, знов!
При грі не гнівайтесь, бо гнів псує нам кров.
Князь
З порадами до інших ви зверніться.
Банкомет
Убита.
Князь
Чорт!
Банкомет
Прошу вас, пане, заплатить!
2-й понтер (глузливо)
Ви, бачу, в запалі готові все спустить.
Що, еполети дорогі ці?
Князь
Я з честю їх дістав, —— і вам їх не купить.
2-й понтер (крізь зуби, виходячи)
Пораду все ж прийміть:
Скромнішим бути слід у вашім віці.

(Князь, випивши склянку лимонаду, сідає осторонь
і замислюється).
Шпріх (підходить із співчуттям)
Потрібні гроші, князь?.. Я дам вам залюбки,
Проценти незначні... а ждатиму віки.
(Князь холодно вклоняється й відвертається.
Шпріх, незадоволений, відходить.)
ВИХІД ДРУГИЙ
А р б е н і н та інші.
А р б е н і н входить, вклоняється, підходить до столу; потім робить знаки й відходить з Казаріним.
А р б е н і н
Ну що, Казарін, ти вже кинув грати?
Казарін
Дивлюсь от на гравців.
А ти став барином, — одружений, багатий,
І вже забув своїх товаришів.
Арбенін
Так, довгий час не був я з вами.
Казарін
Ділами зайнятий?
Арбенін
Коханням — не ділами.
Казарін
На балах з жінкою?
Арбенін
Ні.
Казарін
Граєш?

Арбенін
Ні, затих.
Але нові тут є. Хто франтик цей?
Казарін
Це Шпріх.

Адам Петрович... Що, вас познайомить, може?
(Шпріх підходить і вклоняється).
Мій давній приятель, — рекомендую вам, —
Арбенін.
Шпріх
Я вас знаю.
Арбенін
Ні, здається, нам
Стрічатись не доводилося.
Шпріх
Боже!
Я стільки чув про вас у світі, —— се і те, —-
Що познайомитись давним-давно жадаю.
Арбенін
Про вас нічого я, на жаль, не чув; проте
Від вас самих тепер почую все, гадаю.
(Розкланюються знову. Шпріх, зсудомивши кислу міну,
відходить).
Ну, бачив я потвор... Але такої все ж
І в жарт ніхто вигадувать не схоче.
Злоблива посмішка, немов стеклярус очі, —
Неначе і не чорт, та й не людина теж.
Казарін
Ех, братіку, що зовнішня личина?
Нехай він буде й чорт, —— потрібна це людина.
Звернись, — він гроші враз вийма,
Якої нації, — нікому не відомо,
Говорить мовами всіма, —

Жид, певне... та дарма.
Скрізь має справи він і всюди, наче дома,
Вік заклопотаний, мабуть, не без причин,
Побитий був; з безбожником безбожник,
З ченцями — єзуїт, тут, поміж нас, — картьожник,
А з чесними людьми — щонайчесніший він.

Ну, словом, ти його полюбиш очевидно.
Арбенін
Портрет хвалю, — оригінал огидний!..
А той вусань, — хто він, скажи мені?
Звичайно, відставний коханець?
Наводить штучний він рум'янець,
Крамничок модних гість, бував на чужині,
І, певна річ, герой... в пустелі...
Та ще стріляє добре в ціль.
Казарін
Так... у полку служив і вигнаний звідтіль
Був за дуель... Ні, зрікся був дуелі;
Убійником боявся надто стать
Та й матір строгу мав. Втім, років через п'ять
Стрілився, слід сказать,
Як знов дійшлося до картелі.
Арбенін
Ну, а маленький, що пройшов
Усміхнений, — розпатланий страшенно?
З хрестом і табакеркою...
Казарін
Трущов.
Створіння то неоціненне.
Сім років в Грузії служив, —
Був посланий з якимось генералом,
Там спотайна когось, казали, вбив,
Сидів пять років під началом
І хрест на шию заробив.

Арбенін
Та й перебірливі ж ви на нові знайомства!
Гравці (гукають)
Казарін, Афанасій Павлович, сюди!
Казарін
Іду.

(З удаваним співчуттям).
Жахливий приклад віроломства!
Ха-ха-ха-ха.
1-й понтер
Скоріш.
Казарін
Біда якась? Зажди!
(Жвава розмова поміж гравців, потім вони заспокоюються.
Арбенін помічає князя Звєздича й підходить.)
Арбенін
Ви, князю? Тут? І може, вже й не раз?
Князь (незадоволено)
Те саме щойно я хотів спитать у вас.
Арбенін
Ваш відповіт я попереджу, князю:
Давно знайомий тут, я часто в кожнім разі
Дивився з подивом німим,
Як колесо фортуни діє, —
Один вщасливлений, а інший вбитий ним.
Я бачив тут відчай, і радість, і надію,
Та заздрощів чи співчуття не знав.
Щасливих неуків життя спостерігав, —
Душею щирих юнаків, котрих^етою
Була колись єдина лиш любов.
Вони тут гинули передо мною.
І от, судилось це мені побачить знов.

Князь (зворушено беручи його заруку)
Я вщент програвся.
Арбенін
Бачу. Що ж, стрілятись?
Князь
О, я у розпачі!
Арбенін
Є дві лише путі:

Заприсягтись до карт повіки більш не братись,
Чи сісти знов... Та мавши на меті
У них тут виграшів уперто домагатись,
Забути треба честь, родину, — все в житті.
Вам треба вивчити і оцінить доцільно
Всі ваші здібності і душу; по частках
Розкласти їх; навчитись ясно й вільно
Думки і наміри угадувать і в очах
Суперників; віддати роки,
Щоб вправності набути рук,
Закон, людей, — все зневажать, забути спокій,
Дні думать, ночі грать, мук зазнавать жорстоких,
І щоб ніхто не бачив ваших мук,
Не зраджувать себе, коли противник вправний
От-от вас оганьбить, і знищить, може, вкрай;
Не червоніть, коли вам скажуть явно:
"Шахрай".
(Мовчання. Князь, хвилюючись, ледве слухає його.)
Князь
Що, що мені робить?
Арбенін
Мене ви не питайте.
Князь
А може, щастя я..
Арбенін
Ні, щастя тут не ждіть.

Князь
Я все програв, усе... Порадьте, що робить?
Арбенін
Я не даю порад.
Князь
Ну, сяду..
Арбенін (раптом бере його за руку)
Я сяду замість вас. Ви молоді ще, — був

Колись і я такий, як ви, юначе,
Зухвалий, необачний і гарячий,
Якби тоді...
(спиняється)
розважне слово я почув,
То...
(Дивиться на нього пильно. Змінивши тон).
Мені на щастя руку дайте сміло
І край,
А далі вже не ваше діло.
(Підходить до стола; йому дають місце).
Дозвольте карту інваліду.
Дізнатись хочу я, що скаже нам судьба, —
Чи дасть теперішнім улюбленцям без сліду
Старого розчавить раба.
Казарін
Не витримав, — заграла кров шалена.
(Тихо). Ну, покажи їм крам лицем.
Пізнає молодь хай зелена,
Як з давнім мірятись гравцем.
Гр а в ц і
Будь ласка, вам і карти в руки, — ви хазяїн,
Ми гості...
1-й понтер (на вухо до другого)
Стережись, це не абихто сів.

Не до душі мені цей Ванька Каїн,
Не притузив би він моїх тузів,
(Гра починається; всі товпляться навколо стола, іноді різні вигуки, на протязі дальшої розмови дехто з гравців похмуро відходить від стола.
(Шпріх відводить на авансцену Казаріна).
Шпріх (лукаво)
Ну, наче грім упав на всю юрбу гравців.
Казарін

Завдасть він їм на місяць страху.
Шпріх
ттт м Видно,
Що майстер.
Казарін
Був.
Шпріх
Був? А тепер?
Казарін
Тепер
Він одружився, став багатий і солідний.
Ягнятком дивиться, та в ньому звір не вмер.
Натура, кажуть, здатна кожна
Переломить себе. Авжеж, дурним скажіть!
Удати й ангела святого можна,
А чорт, проте, в душі сидить.
Ти перед ним...
(Ударивши його по плечу)
Хоч, може, й немовлятко,
А і в тобі сидить десь чортенятко.
(Двоє гравців, жваво розмовляючи, підходять.)
1-й гравець
Казав же я тобі...

2-й гравець
Що вдієш, брат,
Я ж хитрував при кожнім ході.
Та бач, — коса на камінь, — всіх підряд!..
Ганьба та й годі.
Казарін (підходить)
Що там у вас? Не до снаги, мабуть?
1-й гравець
Арбенін ваш мастак.
Казарін
Та ні, не може буть?

(Хвилювання біля стола поміж гравцями).
3-й гравець
Ста тисяч може він, гнучи отак, доп'ясти.
4-й гравець (набік)
Обріжеться...
5-й понтер
Побачим.
Арбенін (встаючи)
Баста.
(Бере золото, відходить, інші залишаються біля столу; Казарін та Шпріх так само біля столу. Арбенін мовчки бере за руку князя й віддає йому гроші; Арбенін блідий).
Князь
Вік пам'ятатиму. Мені життя
Урятували ви.
Арбенін
І гроші всі так само.
(Гірко)
А що дорожче — до пуття,
Мабуть, не знаємо ми, князю, з вами.

Князь
Велика жертва це від вас мені.
Арбенін
Пусте!
Радий нагоді був я кров розхвилювати
І розтривожити свій розум; через те
Я грати сів — як в бій ідуть солдати.
Князь
Але програти ви могли.
Арбенін
Я?.. Ні... ті дні щасливі одійшли.
Я бачу наскрізь все... їх тонкощі всі знаю,
І от чому тепер я вже не граю.
Князь

Прийнять не хочете подяку ви мою.
Арбенін
По честі кажучи, подяк я не терплю.
Я зобов'язаний ніколи і нікому
Не був нічим; коли ж платив добром, —
Ніяк не з приязні, а просто лиш у тому
Вбачав потребу й зиск разом.
Князь
Не вірю вам.
Арбенін
Хто ж силує вас вірить?
До цього я давно вже звик. А втім,
Коли б не лінощі, почав би лицемірить,
Але, даруйте, годі з тим.
(Помовчавши),
Розвіятись годилося б. Можливо,
Ви не від того теж? Сьогодні маскарад
У Енгельгардта.

Князь
Так.
Арбенін
Поїдем?
Князь
Залюбки.
Арбенін (убік)
В юрбі спочину я.
Князь
Там женщини є — диво!
І, кажуть, там бувають потайки...
Арбенін
Хай кажуть, — нам яке до того діло?
У масках рівні всі чини.
У маски ні звання, ні серця — тільки тіло.
Коли під маскою не видно лиць, — вони

З чуттів скидають маску сміло.
(Виходять).
вихід ТРЕТІЙ
Ті самі, крім Арбеніна й князя Звєздича.
1-й гравець
Забастував до речі він... для нас.
2-й гравець
Хоч би отямитись нам дав хоч трохи, клятий?
Слуга (входить)
Вечерю подано...
Хазяїн
Панове, прошу вас!
Шампанське хай вам відшкодує втрати.
(Виходять).

Шпріх (сам)
З Арбеніним зійтися ближче слід...
І повечерять непогано...
(Приставивши пальця до лоба)
Втім... повечеряю... часу мені ще стане, —
І в маскарад майну за ними вслід.
(Виходить і розмовляє сам із собою).
СЦЕНА ДРУГА
Маскарад
ВИХІД ПЕРШИЙ
Маски, Арбенін, згодом князь З в є з д и ч.
Юрба проходить по сцені вперед і назад. Ліворуч канапа.
Арбенін (входить)
Даремно скрізь розваг шукаю; нецікава
Передо мною ця юрба гуде, мов рій.
У серці холодно і спить моя уява:
Усі чужі мені, і я усім чужий.
(Князь підходить, позіхаючи).
Ось покоління вам сучасне!
Та чи такий був я колись, в його літа?

Що, князь, не трапилось створіння вам прекрасне?
Князь
Час тільки марно проліта.
Арбенін
А ви бажаєте, щоб щастя вас ловило?
Це щось нове... У світ годилося б пустить.
Князь
Розумних масок тут нема.
Арбенін
О, не скажіть!
Безмовна маска — сфінкс, а балакуча — мила.

Ви вільні посмішці її, словам
Надати значення, якого вам завгодно.
Ось, приміром, погляньте, там —
Як виступає благородно
Туркеня та, висока і ставна!
Як груди дихають їй пристрасно й природно!
А знаєте ви, хто вона?
Можливо, горда це графиня чи княжна,
Діана в світі цім... Венера в маскараді,
Що завтра ввечері, можливо, тайкома,
На півгодини вас відвідає сама.
Ви, князю, будете у всіх випадках раді.
(Виходить).
вихід ДРУГИЙ
Князь та жіноча маска.
Одне доміно підходить і спиняється; князь стоїть замислений.
Князь
Все так це... на словах, — однак
Спливає час, а я все позіхаю.
Та ось іде одна... дай господи!
(Одна маска відділяється й ударивши його по плечу).
Маска
Князь

І навіть добре, чи не так?
Маска
1 те, що думав ти, мені не таємниця.
Князь
Тоді щасливіша за мене ти, ручусь!
(Зазирає під маску).
Одначе ротик — я клянусь! —-
Прегарний в цеї чарівниці.

Маска
Тобі до серця я? Тим гірше це...
Князь
Кому?
Маска
Одному з нас.
Князь
Проте я не збагну, чому?
Ні, віщуваннями мене ти не злякаєш.
Не строю з себе мудреця,
Та пізнаю, хто ти.
Маска
То ти, виходить, знаєш,
Скінчиться чим розмова ця?
Князь
Розійдемось, поговоривши.
Маска
Браво!
Князь
Ліворуч ти, а я направо.
Маска
А що, коли я тут навмисно, щоб хоч мить
З тобою бачитись і говорить?
А що, як я скажу, що присягатись будеш
Мені ти в тім, що вік мене вже не забудеш,
І будеш рад мені віддати все життя

За те, щоб з вуст моїх почути в мить останню,
Коли, мов привид, зникну я,
Єдине слово: до стрівання!
Князь
Розумна маска ти, — а слів не бережеш.
То знаєш ти мене? Я хочу знати теж.

Ти! Безхарактерний, лихий, ти все від'ємне
В собі поєднуєш, що має ця юрба.
В тобі однім відбилася доба, —
Доба теперішня — блискуча і нікчемна.
Боїшся пристрастей, жадаючи утіх,
Сам хочеш знати все, а жертв — о, ні! не знаєш,
Людей без гордощів, без серця зневажаєш, —
Сам — іграшка людей таких.
О, знаю я тебе!
Князь
Мені ти лестиш, маско.
Маска
Ти лихо чиниш всім.
Князь
Можливо, мимохіть.
Маска
Не знаю! Вислухай, будь ласка,
Ще річ одну: жінкам не слід тебе любить.
Князь
Любов!.. її я не шукав.
Маска
Шукать не вмієш.
Князь
Або стомивсь шукать.
Маска
А що, коли за мить
До тебе з'явиться вона, щоб полонить,
Невже нечулим ти лишитися посмієш?

Князь
Та хто ж вона?.. Звичайно, ідеал?

Маска
Ні, женщина... а далі, що за діло?
Князь
То покажи її... з'являється хай сміло.
Маска
Не мало хочеш ти, вгамуй шаленства пал.
(Якусь мить мовчання).
Не вимагатиме вона признань, зітхання,
Ні сліз гірких, ні полум'яних слів...
Але клянись лишити намагання
Дізнатись, хто вона... і разом з тим
Мовчать.
Князь
Клянусь землею й небесами,
І честю я клянусь!
Маска
Гляди ж! Тепер ходім
І пам'ятай, — не жарти поміж нами.
(Виходять попід руки).
вихід ТРЕТІЙ
Арбенін та дві маски.
Арбенін тягне за руку чоловічу маску.
Арбенін
Це клевета! Це неможливо!
Не знаю, пане, хто ви єсть,
Та ви мою сплямили честь.
Ви знаєте, хто я?
Маска
Я знаю, ким були ви.
Арбенін
Скидайте маску! Вийшов час!..
Ви дієте безчесно, пане!

Навіщо вам? Лице моє незнане
Вам, як і маска. Сам я вперше бачу вас.
Арбенін
Не вірю! Надто ви злякались! Забирайтесь!
Я навіть гніватись на вас соромлюсь, — пріч!
Маска
Я йду. Проте, ви начувайтесь!
Нещастя з вами станеться сю ніч.
(Зникає в юрбі).
Арбенін
Стривайте!.. Зник... От, Бог наслав злоріку!
Цей боягуз... хтось з ворогів, мабуть...
А їх у мене скрізь без ліку.
Ха-ха-ха-ха! Ну, що ж, бувай, щаслива путь!
вихід ЧЕТВЕРТИЙ
Шпріх та Арбенін
Шпріх з'являється. На канапі сидять дві жіночі маски. Хтось підходить і інтригує, бере за руку... одна виривається й виходить; з руки її падає браслет.
Шпріх
Кого ви тут безжально так тягали.
Мосьє Арбенін?
Арбенін
Так... я жартував...
Мій приятель...
Шпріх
Звичайно, жартували
Не жартома ви з ним... на вас він нарікав.
Арбенін

Шпріх
Якась там маска.
Арбенін
Слух на диво
У вас.

Шпріх
Все чую, так... та до чужих я справ
Втручатись не люблю, і все мовчу...
Арбенін
Можливо...
То ви не знаєте?.. Ну, сором, особливо
Про це...
Шпріх
А що таке?
Арбенін
Ні, я пожартував.
Шпріх
Скажіть...
Арбенін
У вас жона красуня тут найкраща?
Шпріх
Ну, що ж?..
Арбенін (змінившитон)
А їздить ще до вас смуглявий той вусань?
(Насвистує пісню й виходить).
Шпріх (сам)
А щоб тобі засохла паща!
Смієшся з мене ти, а сам от-от рогань.
(Зникає в натовпі).

ВИХЩ П'ЯТИЙ

1-а маска, сама.
1-а маска, схвильована, швидко входить і падає на канапу.
1-а маска
Ах, серце вистрибне... Він маску міг зірвати!
О, боже мій, як збутися біди?
Та ні, він не впізнав... Не міг він і гадати,
Що женщина, перед якою світ завжди, —
Нехай і заздрячи, схилявся з дивуванням, —
Нараз, в запалі самозабуття

Йому на шию кинеться з благанням
На неї зглянутись; палаючи коханням,
Зухвало скаже: я твоя!
Цієї тайни він ніколи не пізнає...
Нехай... Не хочу я... Та він жадає
На згадку в мене взять собі якийсь предмет...
Цей перстень.., Ні... Це риск, крий боже!
(Помічає долі браслет і підіймає).
От щастя! Боже мій! Загублений браслет!
Емаль і золото... Віддам йому... Не зможе
Він з ним знайти мене...
вихід шостий
1-а м а с к а та князь З в є з д и ч.
Князь з лорнетом квапливо продирається.
Князь
Так... Справді, ось вона.
Між тисяч інших я тепер її впізнаю.
(Сідає на канапу й бере її за руку).
О, ти не зникнеш, ні!..
Маска
І наміру не маю.
Князь
Я хочу бачить вас.

Ах, думка ця смішна.
Я перед вами, тут.
Князь
Недобрий жарт. Я знаю
Твій намір жартувать, — я іншого жадаю.
Якщо зречешся ти негайно, вмить,
Мені красу свою явить,
То я зірву лукаву цю личину,
Я силоміць...
Маска
От і збагни мужчину!

Ви невдоволень.. Замало вам того,
Що я люблю вас... Ні, вам хочеться всього,
Мене знеславити ви маєте бажання,
Щоб, стрівши десь на балі, на гулянні,
Про цю смішну пригоду розказать
Всім друзям, сміючись, могли ви?
І, щоб розвіять їх сумніви,
Промовить: ось вона... і пальцем показать?
Князь
Запам'ятаю я твій голос...
Маска
Справжнє чудо!
Та в ста жінок — ручусь! — сто голосів таких
Вас засміють, — зверніться лиш до них;
Втім, це до речі, навіть, буде.
Князь
Та щастя повного не маю я...
Маска
Не знать!
За те, що маску цю не хочу я скидать,
Вам, може, долю слід благословлять.

Що, як стара я і гидка?.. Яку ви міну
Мені зсудомите?
Князь
А, хочеш ти злякать!
Та чари знаючи твої наполовину,
Чи можна ж решти не вгадать?
Маска (хоче йти)
Прощай...
Князь
О, ні! Лиши на спогад щось про себе...
Невже, мов тінь, ти зникнеш так з очей?
Нема жалю до мене в тебе?
Маска (відійшовши два кроки)

Мені вас жаль... Гаразд, браслет візьміть оцей.
(Кидає браслет долі, поки він його підіймає, вона зникає
в юрбі).
вихід сьомий
Князь, згодом Арбенін.
Князь (він даремно шукає її очима)
Так ошукать!.. Жалю я справді вартий.
Немає...
(Побачивши Арбеніна)
А...
Арбенін (ідезамислений)
Хто цей лихий пророк?
Мене він знає, так... І не були то жарти.
Князь (підходячи)
На користь був мені недавній ваш урок.
Арбенін
Радію щиро я...

Князь
Та щастя налетіло
Само і вмить...
Арбенін
А з щастям завжди так.
Князь
І ледь його схопив я, мислячи: от діло!
Воно...
(дме на долоню)
Тепер собі сказать я можу сміло:
Коли це все не сон, то дурень я й дивак.
Арбенін
Щоб заперечувать, потрібно більше знати.
Князь
Ви все жартуєте... Порадьте, що почати.
Послухайте...
(Кілька слів на вухо).

Ну, як не вразитись мені?
Хитрійка вирвалась — і ось...
(Показує браслет)
Мов уві сні.
Такий сумний кінець...
Арбенін (посміхаючись)
А почали не зле ви.
Так. Покажіть мені браслет.
Князь
Будь ласка, ось.
Арбенін
Десь бачив ніби я подібний... А! Стривайте!
Та ні, не може буть... Здалось.

Князь
Де відшукать її?
Арбенін
Та ось вам, вибирайте, —
Тут сила їх... між них десь і вона.
Князь
А що, як ні?
Арбенін
Дарма, ще знайдеться одна,
її ви й підхопіть... а ні, то уявляйте.
Князь
Ні, з цим браслетом я знайду її, — сама
Вона дала його...
Арбенін
Що ж, зробимо два тури.
Але, якщо вона не зовсім дура,
То тут її і сліду вже нема.
СЦЕНА ТРЕТЯ
ВИХІД ПЕРШИЙ
Арбенін входить; слуга.
Арбенін

Минув ще вечір... мов туман, мов чад.
Ще мерехтить в моїй уяві
Строкатий набрід цей, — увесь цей маскарад,
Розмови, лиця нецікаві...
І що я там робив — лиш здумать зволь!
За інших мріяв, як поети,
Порівнював даровані браслети,
Чужі відгадував думки і таємниці...
Не до лиця подібна роль
В моєму віці.

(До слуги).
Приїхала вже пані?
Слуга
Ні.
Арбенін
Коли ж?
Повинна бути?
Слуга
Велено чекати
В дванадцять.
Арбенін
Так. А зараз дві вже, не раніш.
Чи там вона лишилась ночувати?
Слуга
Цього не знаю, пане.
Арбенін
Ніби? Ну,
Іди. Свічу постав на стіл. Гукну.
(Слуга виходить; він сідає в крісло).
вихід ДРУГИЙ
Арбенін (сам)
Бог справедливий, і мене спіткало
Те лихо, що його немало
Завдав я іншим без жалю.

Чужі жінки мене чекали так, бувало.
Як от чекаю я свою.
Поміж примхливиць безоглядно
І марно юність я прожив.
Мене любили пристрасно, незрадно,
Я жодну з них ніколи не любив.
Ще в зародку роман, а знав я вже розв'язку,

Й слова любові говорив
Новим серцям, як няня казку.
І тяжко стало й сумно жить!
Тоді мені порадив хтось лукаво
Женитись, щоб святе вже мати право
Анікогісінько на світі не любить.
І от, дружину я знайшов... І без вагання
Створіння це прекрасне, мов зоря.
Неначе жертву на заклання,
Я без жалю повів до вівтаря.
Та враз забутий звук в мені почувся,
В змертвілу душу я свою
Поглянув і відчув, що я її люблю.
І — сором мовити... жахнувся,
І марні мрії та любов
У грудях знов буяють на просторі.
Човен розбитий вщент, я кинутий у море...
Чи повернусь у пристань знов?
(Замислюється).
ВИХІД ТРЕТІЙ
Арбенін та Ніна.
Ніна входить навшпиньках і, підійшовши, потихеньку цілує його в чоло.
Арбенін
Ах, здрастуй, Ніно, ти... Однак...
Давно вже час...
Ніна

А що, хіба так пізно?
Арбенін
Я вже годину жду.
Ніна
Невже?
Арбенін
Приблизно-
го

Ніна
Ти милий мій...
Арбенін
А думаєш... дивак?
Він жде мене... а я...
Ніна
Ну, ось... отак.
Ти щоразу: похмурий, грізний, — нене!
Ніяк тобі не догодиш.
Смутний, коли не поруч мене,
А стрінемось, — бурчиш.
Скажи одверто: Ніно,
Кинь світ!.. І жити стану я
Для тебе лиш; пощо якийсь мужчина,
Що дні марнує і життя, —
Бульварний франт, затягнений в корсеті,
Щодня з тобою десь на балі чи в балеті,
А я на день годину лиш якусь
З тобою можу мовить слово.
Скажи мені це — я готова:
Покину все, — бали і моду
І осоружну цю свободу.
Скажи як другові мені це.". Та дарма,
Мене уява так заколисала...
Щоправда любиш ти мене, але так мало,
Що й не ревнуєш, хоч би трішки, тайкома.

Арбенін (посміхаючись)
Що ж діяти? Я ревнувать не вмію,
Та це і смішно...
Ніна
Розумію.
Арбенін
Ти гніваєшся?

Ніна
Ні, я не корю.
Арбенін
То засмутилась?
Ніна
Ні, я тільки говорю,
Що ти мене не любиш.
Арбенін
Ніно!
Ніна
Що ви?
Арбенін
Стривай... одної долі нас окови
Навік з'єднали... і судити не мені,
Була це помилка чи ні.
(Притягає її до себе на коліна й цілує).
Ти молода. Життя велика книга
Для тебе ще нечитана скрижаль,
Ти не відчула на собі кормиги
Добра і зла; перед тобою вдаль
Шляхів лежить багато.
І вільна ти собі з них будь-який обрати.
Минуле ж в тебе, мов кришталь.
Не знаючи мене й себе так само,
Ти віддалась мені і любиш, вірю я,
Та несвідомо, бавлячись чуттями,
Пустуєш, мов дитя.

А я люблю інакше, я все знаю,
Все пережив, відчув, все зрозумів, пізнав...
Любив... частіш ненавидів без краю
І більше над усе страждав,
Жадаючи всього — все потім зневажав я,
То сам себе не визнавав я,
То світ мене не визнавав.

І на житті своїм відчувши знак прокляття,
Все став ще більше зневажать я,
Й замкнув обійми для чуттів.
Немало так спливло років.
Про дні, отруєні пороком,
Дні юного мого життя,
З яким обуренням глибоким
На грудях в тебе мислю я!
Так, я колись тобі ціни не знав, нещасний.
Та скоро черствості кора
З душі злетіла і, мов промінь ясний,
Моїм очам відкрився світ прекрасний,
І я воскреснув для життя й добра.
Але, буває, знов якісь ворожі сили
Несуть мене у вир колишніх днів,
Стирають з пам'яті й чуттів
Твій зір ясний, твій образ, голос милий...
У боротьбі з собою я тоді
Стаю похмурим іноді.
Боюсь зневажити тебе я приторканням,
Боюсь, щоб стогін мій тебе не настрашив
Чи зойк, породжений стражданням.
Тоді говориш ти — мене він розлюбив.
(Вона дивиться на нього ласкаво й гладить йому волосся).
Ніна
Чудна людина ти... так іноді ласкаво
Ти про любов свою розказуєш мені,

І голова твоя в огні,
І мисль в очах сіяє жваво,
І вірю я всьому тоді...
Та часто...
Арбенін
Часто?
Ніна
Ні, та іноді!..
і Лєрмонтов
193

Арбенін
Я серцем постарів — ти зовсім ще дитя,
Та нас єднать могло б кохання.
В твоєму віці вірив я
Всьому без жодного вагання.
Ніна
О боже! Знов похмурий ти й лихий.
Арбен ін
Ні, ні... Щасливий я... Безумний! Знову
На тебе сам я звів обмову.
Далеко від юрби, з тобою, раю мій,
Щасливий я... і твій.
Творець тебе у нагороду
З своїх небес послав мені.
Забудьмо все тепер — образи і незгоду, —
Непам'ять чорній давнині.
(Цілує їй руки та раптом, помітивши, що на одній з них немає браслета, спиняється й блідне).
Ніна
Ти зблід, тремтиш... О, милий боже!
Арбенін (схоплюється)
Я? Ні.,. Де другий твій браслет? Нема?
Ніна
Згубила...

Арбенін
А! Згубила!
Ніна
Може,
Знайдеться ще. А ні, — дарма.
Завжди за двадцять п'ять карбованців дістану схожий.
Арбенін (сам до себе)
Згубила... О, яку тривогу я відчув.

Яке страшне в душі збудилось підозріння!
Невже засліплений я був
І час настав прозріння?
Ніна
Я не збагну... збентеженість твоя...
Арбенін
(склавши руки, гостро на неї дивиться)
Згубила ти?
Ніна (образившись)
Ні, вигадала я.
Арбенін (сам до себе)
Але подібність!..
Ніна
Певне, я впустила
Його в кареті. Ви звеліли б обшукать...
Його я не посміла б, звісно, взять,
Коли б хоч уявила...
ВИХЩ ЧЕТВЕРТИЙ
Ті самі й с л у г а.
Арбенін
(дзвонить, слуга входить). (До слуги).
Уздовж і впоперек карету обшукай.
Згубила пані там браслет... Ие дай
Господь тобі прийти назад без нього!
(До неї).
Про честь мою, про щастя мова йде.

(Слуга виходить). (Після паузи, до неї).
Але, якщо він там браслета не знайде?..
Ніна
То в іншому він місці —ч— тільки й того.

Арбенін
Де саме? Де? Ти знаєш?
Ніна
Вперше ви
Такі скупі й суворі нині
Щоб заспокоїть вас, новий
Замовлю завтра я браслет у магазині.
(Слуга входить)
Арбенін
Ну, що?.. Кажи, ти відшукав?
Слуга
Я винишпорив всю карету.
Арбенін
Ну?
Слуга
Там нема браслета.
Арбенін
Нема? А, я це знав.
(Значний погляд на неї).
Слуга
Його згубили ви, звичайно, в маскараді.
Арбенін
А!.. В маскараді?.. То були ви там?
вихід П'ЯТИЙ
Ті самі, крім слуги.
Арбенін (до слуги)
Іди.
(До неї).
Невже так важко вам
Було сказать про це раніш? Я радо

Просив би дозволу туди вас провести
І мав би честь назад, додому відвезти.
Я б вам не заважав ні пошлим упаданням,
Ні пильним поглядом очей.
З ким ви були?
Ніна
Спитайте у людей,
Вони охоче вам складуть оповідання,
Про все з подробицями, в лад
З'ясують: з ким я розмовляла,
Хто був, кому браслет подарувала.
Дізнаєтесь про все ви краще у стократ,
Аніж коли б самі примчали в маскарад.
(Сміється).
Сміятись хочеться, їй-богу!
Не сором вам, не гріх?
Хтозна-чого чинить тривогу.
Арбенін
Дай боже, щоб це був не твій останній сміх.
Ніна
О, якщо я терпіть це й далі маю,
То не останній, запевняю.
Арбенін
Хто знає... Та на мить
Спинись... Послухай, я смішний страшенно
Тим, що люблю тебе так міцно, так шалено.
Як тільки можна на землі любить.
Та й що за діло? В інших є на світі
Мільйони цілей та бажань, —
У того є багатство на приміті,
Той віддає наукам дань,
Хто домагається чинів, хрестів — чи слави,
Хто любить блиск юрби й забави,
Подорожують ті, — тим гра хвилює кров;
Я працював і грав, і по світах тинявся,

Зрадливу знав і дружбу і любов
Та слави не зажив, чинів не домагався.
У злиднях скнів, хоч був багатий перед тим,
Усюди бачив зло, та, гордий, перед ним
Ніколи не схилявся.
Все, що в житті тепер приваблює мене,
Це ти одна — створіння ніжне й чарівне,
Твій зір ясний, краса, твоє кохання...
Без них нема мені ні щастя, ні життя,
Без них не мислю існування.
Але коли обманутий був я...
Обманутий... коли багато днів змія
На грудях крилася у мене... коли точно
Я відгадав... Сліпий... я стільки літ
Осміюваний був заочно!..
О!.. Я народжений на світ
З душею й серцем наче лава:
Допоки не розтопиться — тверда
Вона, мов камінь... Та страшна забава
З її потоком стрінутись, — тоді біда!
Тоді даремні сподівання.
Закону я на помсту не позву.
Сам без жалю й вагання
Життя своє й твоє порву.
(Хоче взяти її за руку; вона відсахнулася)
Ніна
О, не підходь!.. Який страшний ти*..
Арбенін
Я? Страшний?
Невже? Ні, ти жартуєш!.. Я смішний...
Та смійтеся ж!.. Свого домігшися, для чого
Тремтіти й бліднути? Кажіть, хто він такий, —
Той маскарадний франт, коханець ваш щасливий?
Нехай приходить, де він є?

Усіх пекельних мук вкусить мені дали ви,
Лише цієї нестає.

То ось яка підозра? Боже!
І усьому браслет, один браслет вина!
Але за це, повірте, може
Вас осміять весь світ, не я одна.
Арбенін
Так, смійтесь з мене ви, усі сліпці нужденні, —
Чоловіки довірливі й дурні,
Котрих траплялося дурити і мені,
Котрі, проте, живуть, немов святі блаженні
В раю... але ти, раю мій,
Прощай — небесний і земний,
Прощай, я знаю все...
(До неї).
Все знаю!.. Геть від мене!
Наївний, я гадав, що з каяттям вона
Впаде до ніг мені, зворушена й смутна
В усім признається... Ні, ні, почув гієни
Я сміх... Та я забув би гнів,
Коли б сльозу... сльозу побачив хоч єдину...
Ніна
Не знаю, хто на мене наклеп звів,
Але прощаю вам; не відаю провини.
На жаль, не поможу я вам нічим, —
І, щоб розважить вас, неправди не повім.
Арбенін
О, замовчи!.. Прошу тебе... Благаю...
Ніна
Але невинна я... Нехай
Мене скарає Бог, — послухай...
Арбенін
Годі, край!
Все знаю, що ти скажеш...

Ніна

Сил не маю

Твої докори слухать... Я люблю

Тебе, Євгеній...

Арбенін

Справді!.. Чари

До речі ваші...

Ніна

Вислухай, молю...

0 боже, та чого ж ти хочеш?..

Арбенін

Кари.

Ніна

Кого ж каратимеш?

Арбенін

О, прийде час

1 ви здивуєтеся з того.

Ніна

Мене?.. Не зволікай...

Арбенін

Геройство не для вас.

Ніна (зневажливо)

Кого ж?

Арбенін

Ви боїтесь? За кого?

Ніна

Невже рокована я на неправий суд?

Ці ревнощі... О ні, не розумію!

Мене ти вб'єш цим... Я не вмію

Просить... ти невблаганний... Але я і тут

Тобі прощаю...

Арбенін

Марний труд.

Ніна

Та є на небі Бог... Він не простить.
Арбенін
Жалію.
(Вона в сльозах виходить).
(Сам).
О, женщина!.. Та знаю я давно
Всіх вас, всі ваші ласки й дорікання...
Нікчемне, втім, пізнання нам дано
І дорого плачу я за навчання!..
Та й за що їй було мене любить?
Чи не за те, що вигляд в мене грізний?
(Підходить до дверей дружини й слухає).
Що робите там вона? Сміється чи вже спить?
Ні, плаче. (Виходячи). Надто пізно.

ДІЯ ДРУГА

СЦЕНА ПЕРША

ВИХЩ ПЕРШИЙ

Баронеса сидить у кріслі, стомлена. Кидає книгу.
Баронеса
Як здумаєш, для чого ми живем? Достоту,
Щоб догоджать комусь і рабствувать всякчас.
Жорж Занд мав рацію: що женщина у нас?
Без волі власної покірлива істота,
Розвага, іграшка для пристрастей чужих;
Світ мавши за суддю, без оборони в світі
Судилось їй таїть вогонь чуттів своїх.
Чи нищить їх у повнім цвіті,
Що женщина? її ще з юна чепурять,
На продаж вигодам, мов жертву наряджають.
Любити інших не велять,
І себелюбство закидають.
Іноді в серці їй кипить, буяє кров,
А пристрасть розум засліпляє,
І перед світом страх забувши, геть покров

Вона з чуттів своїх скидає,
Віддаючись охоче їм, —-
Прощай і щастя й спокій з ним.
Світ тут... Він тайни знать не хоче; він стрічає
Добро і зло по одягу, з очей, —
Не стерпить він порушення звичаю

І кару винним приречe.
(Хоче читать).
Ні, де вже тут читати... сил не маю...
Думки ці змучили... вони страшні,
Неначе недруги... А вчинок свій згадаю —
І дивно й соромно мені.
(Входить Ніна).
вихід ДРУГИЙ
Ніна
Каталась в санях я, і от на думку спало
Тебе відвідать, mon amour.
Баронеса
C'est une idee sharmante, vous en avez toujours.1
(Сідають).
Хоч і з морозу, небувало
Бліда сьогодні ти... І очі, далебі,
Червоні... не від сліз, звичайно? Що тобі?
Ніна
Цю ніч не спалося, нездужаю від того.
Баронеса
Негоден лікар твій — візьми нового.
вихід ТРЕТІЙ
Входить князь З в є з д и ч.
Баронеса (холодно)
Ах, князь!
Князь
Я завітав до вас
Зі звісткою, що з пікніком невдача.

Баронеса

Прошу сідати, князь.

Князь

Вважав я увесь час,

Що вас це засмутить... а вам байдуже, бачу.

Баронеса

Мені шкода.

Князь

А я, признатись, рад.

Я двадцять пікніків віддам за маскарад.

Ніна

Були ви вчора в маскараді?

Князь

Був.

Баронеса

У якім наряді?

Ніна

І хто ж там був?

Князь

О, там

У масках декого пізнав я з наших дам.

Звичайно ж, наряджатись вам приємно.

(Сміється).

Баронеса^яо/ш?,)

Даруйте, князю, це страшна

На всіх нас клевета і не смішна вона.

Порядна женщина не зважиться таємно

З'явитися туди, де всякий набрід є,

Де будь-який гультяй образить, осміє,

Де можуть і впізнать!.. Вам сором, князю, й певно

Зректись ви слів своїх ладні.

Князь

Соромитись ладен, зректись — даруйте — ні.

(Входить чиновник).

ВИХЩ ЧЕТВЕРТИЙ

Ті самій чиновник

Баронеса

А, ви! Звідкіль?

Чиновник

Я щойно лиш з правління.

Про вашу справу я прийшов поговорить.

Баронеса

її розв'язано?

Чиновник

Ще ні, але... простіть,

Я перешкодив?

Баронеса

Ні.

(Відходить до вікна, розмовляє).

Князь (убік)

Ось мить порозуміння.

(До Ніни).

Сьогодні стрів я в магазині вас.

Ніна

В якому?

Князь

В англійськім.

Ніна

Давно?

Князь

Оце якраз.

Ніна

Мене дивує те, що вас я не впізнала.

Князь

Було вам ніколи.

Ніна (поквапно)

Браслет я добирала

(виймає з ридикюля)

До цього ось.
Князь
Прегарний це браслет.
А другий де?
Ніна
Згубила.
Князь
Дивовижно!
Ніна
Що саме?
Князь
Так... а не секрет,
Коли?
Ніна
Три дні тому, учора, на тім тижні
Чи не однаково?
Князь
Я думку певну мав,
І досить дивну, бути може.
(Убік).
її питаннями своїми я стривожив.

Ох, ці вже скромниці!.
(До неї).
Я б у послузі став
Охоче вам, щоб той браслет скоріш найшли ви.
Ніна
Будь ласка. Але де?
Князь
А де ж ви з ним були?
Ніна
Не пам'ятаю я.
Князь
На балі десь?
Ніна

Можливо.
Князь
Подарувать його комусь ви не могли?
Ніна
Чому подібне вам на думку, князю, спало?
Подарувала я? Кому ж?
Хіба що мужеві?
Князь
Чи в світі ж тільки муж?
Подружницям у вас немає переводу.
Ну, хай він згублений — та ось
Його для вас знаходить хтось —
Чи матиме від вас він щось у нагороду?
Ніна (посміхаючись)
Не знать!..
Князь
А що, як він
Кохає палко вас? А що, як за один

Чарівний усміх ваш чи слово, він земного
Не пошкодує у житті нічого?
Що, як йому, таємно, може буть,
Наважилися натякнуть
Самі ви про майбутнє раювання?
Що, як колись, під маскою, його
Ви пестили словами про кохання?
О! Зрозумійте це!
Ніна
Я з цього усього
Те зрозуміла, князь, що вас би не годилось
Мені і слухати. Прошу покірно вас
Мене покинути віднині навсякчас.
Князь
О, боже!.. Мріяв я... Невже ви розгнівились?
(Сам до себе).

А! Викрутилась ти! Дарма, ще буде час —
Свого я не зречусь без бою.
(Ніна відходить до баронеси. Чиновник розкланюється й виходить).
Ніна
Adieu, ma chère, до завтра. Я вже йду.
Баронеса
О, ні, mon ange, зажди! Не мовила зі мною
Ще й слова ти.
(Цілуються).
Ніна (виходячи)
Тебе я завтра вранці жду.
(Виходить).
Баронеса
За тиждень стане день до зустрічі з тобою.

ВИХІД П'ЯТИЙ

Ті самі, крім Ніни й чиновника.
Князь (убік)
Я ще помщусь тобі! От скромниця знайшлась!
Можливо, я дурний, можливо, ще й зречеться,
Та я впізнав браслет.
Баронеса
Задумалися, князь?
Князь
Так, дещо розгадати доведеться.
Баронеса
Ви з Ніною, мені здалось,
Тут сперечалися про щось?
Князь
Доводив я, що стрів у маскараді...
Баронеса
Кого?
Князь
її.

Баронеса
Що? Ніну?
Князь
Так.
Я їй довів це.
Баронеса
Ви, однак,
Неславити людей і в вічі навіть раді.
Князь
Цього зректись не міг би я ніяк.

Баронеса
То пощадіть хоч би заочно.
Де докази цього, скажіть?
Князь
Дано браслет мені учора... а цю мить
У неї бачив я такий от точно.
Баронеса
Ну, от вам логіка! Це доказ? Не смішіть.
Подібні є у кожнім магазині.
Князь
Сьогодні всі оглянув їх
І пересвідчився, що тільки два таких.
(Після мовчання).
Баронеса
Дам завтра ж я пораду добру Ніні:
Не довірять балакунам.
Князь
Мені яка порада?
Баронеса
Вам?
Почате з успіхом продовжувать обачно,
І дорожити більше честю дам.
Князь
За дві поради ці подвійно вам я вдячний.

(Виходить).
вихщ шостий
Баронеса
Так честю женщини безкарно жартувать!
Відкрийся я — мені було б те саме, може!
Прощайте, князю! Ні, оману викривать

Я вам тепер не стану... Ах, крий боже!
Одне дивує лиш: як я знайти могла
її браслет... Так, Ніна там була.
І от розв'язання шаради.
Не відаю чому, та я його люблю...
Можливо, так, з нудьги, або з досади,
Чи з ревності... та муки я терплю
І не знайду собі розради.
Мені вже чується глумливий сміх юрби,
Злостиве співчуття, і шепотіння,
О, ні! Від сорому врятуюсь я... хоч би
Рахунком іншої... хай потім мук сумління
За це зазнаю я, та збудуся ганьби.
(Замислюється).
Жахливий збіг провин! О, я нещасна!
вихід сьомий
Баронеса та Шпріх.
Ш п р і х (входить, розкланюється)
Баронеса
Ах, Шпріх! Ти завжди вчасно.
Шпріх
Та, боже мій! Щасливий був би я,
Коли б вам міг корисний бути.
Ваш чоловік...
Баронеса
П'ять літ тому, ще за життя,
Я знаю це.
Шпріх

Позичив тисяч...
Баронеса

Проценти всі, за п'ять років, віддам
Тобі сьогодні ж я.
Шпріх
Та годі, годі вам!
Про гроші згадувать і звички я не маю.
Баронеса
Які новини є?
Шпріх
У графа щойно був
Одного я, і там такого
Наслухався, — історій тьма!
Баронеса
Не чув
Про князя Звєздича й Арбеніну нічого?
Шпріх (спантеличено)
Ні... так... А втім, сказати слід,
Що й говорить про це уже покинув світ...
(Убік).
От жах який! — не відаю, що власне!
Баронеса
О, якщо це таке вже гласне,
Тоді нема чого й казать.
Шпріх
А ви про це скажіть, коли ласкаві.
Самі що зволите гадать?
Баронеса
Світ їх піддав уже неславі...
Проте могла б я їм поради дать цікаві.
Йому сказала б я, що люблять всі жінки
Настійливість в мужчині —
Щоб годен був піти він залюбки
На все, заради героїні.

А їй... їй побажала б я
Не так суворості, як скромності зажити.
Пробачте, мосьє Шпріх! Мене сестра моя
Жде на обід, і я вас мушу залишити.
(Виходячи, убік).
Я врятувалася... урок на все життя!
вихід восьмий
Шпріх (сам)
О, не турбуйтеся: все розумію я,
Повторювати марна справа,
Кмітливість розуму яка! Яка уява!
Інтрига тут... втручусь — лицем не вдарю в грязь;
По-перше, буде вдячний князь,
І траплю я йому в агенти;
Відтак сюди з рапортом прилечу
Й тоді одержу вже і полічу
Я п'ятирічні всі проценти.
СЦЕНА ДРУГА
ВИХЩ ПЕРШИЙ
Кабінет Арбеніна
Арбенін сам, згодом слуга.
Арбенін
Все ясно ревності, а доказів нема.
Боюсь я помилки, але несила терпіти це.
Вважать, що все дарма?
Таке життя — то краще вже могила.
Я знав людей, що їм душа застила;
Вони раюючи спокійно сплять в грозу.
Спокусливе життя!..
Слуга (входить)
Жде посланець внизу.
Приніс він барині записку від княгині.

Арбенін
Що? Від якої?

Слуга
Не дочув.
Арбенін
Записка? Ніні?
(Іде; слуга залишається).
вихід ДРУГИЙ
Афанасій Павлович Казарін та слуга.
Слуга
Оце лиш барин вийшли. Почекайте
Хвилинку їх.
Казарін
Гаразд.
Слуга
Я зараз доповім.
(Виходить).
Казарін
Я ждатиму хоч рік, мосьє Арбенін: знайте,
Не відступлюсь ні перед чим!
Діла мої погані неймовірно,
Потрібен друг — товариш вірний,
Що мав би тисяч зо три душ,
Великодушний був би, можний —
Мав, тобто, грошей добрий куш
І покровительство вельможне.
Арбеніна будь-що я знов тепер втягну
До гри; не зрадить він старовину,
Товариша завжди підтримати зуміє,
Перед дітьми не сторопіє.
А молодь ця дурна —

Мов ніж мені вона;
Кажи їй що завгодно
Нездатні ні почать, ні кинуть вчасно грать,
Ні чесність гордо показать.
Пересмикнувши благородно.

Погляньте ви на стариків:
Чимало з них при грі добилося чинів,
Та й з грязі
Знечев'я вийшли в князі.
А все чому? Тому, що вміли без вагань
Охоронять свої звичаї та закони.
Держались правил... Глянь!..
При них і честь і міліони.
вихід ТРЕТІЙ
Казарін та Шпріх.
Входить Шпріх.
Шпріх
Ах, Афанасій Павлович! Вам шана!
Зустріти вас не думав тут ніяк.
Казарін
Я теж. Ти що, з візитом?
Шпріх
Так.
А ви?
Казарін
І я.
Шпріх
Невже? А непогано,
Що стрілись ми... Якраз такий случай —
Про діло є розмова з вами.
Казарін
Бувало ти все зайнятий ділами,
А ділом — первина.

Шпріх
Bon mot1 все тільки й знай!
А річ важлива це.
Казарін
До тебе маю справу
Я теж.

Шпріх
От і гаразд! Зголосимось на славу.
Казарін
Не знаю... Ну, кажи!
Шпріх
Дозвольте лиш спитать:
Чи чули ви, що друг ваш милий Арбенін...
(Робить з пальців ріжки)
Казарін
Що?.. Та звідки знать
Ти можеш це?
Шпріх
Небесні сили!
Я уладновував це п'ять хвилин тому.
Кому ж і знать?
Казарін
Та чорту ж, не кому!
Шпріх
От бачите, його дружина ці дні
Не знаю вже — на балі, на обідні
Чи в маскараді — стрілася з одним
Князьком... Відтак вони спізнались,
І князь щасливим став. Та тільки річ у тім,

Що враз красуня перед ним
Від усього ледь-ледь не відклепалась.
Князь в лють запав — та й ну — туди й сюди
Розповідать!.. Тепер біда того й гляди.
Мене владнати це просили діло.
Що ж! Взявся я — одразу все й приспіло:
Князь обіцяв мовчать, записку написав.
Покірний ваш слуга її ледь-ледь підправив
І за призначенням доставив.
Казарін
Гляди, щоб вуха муж тобі не обірвав.

Шпріх
Пусте! В бувальцях я бував,
Але миналось без картелі.
Казарін
І битий ще не був?
Шпріх
Вам тільки жарти й сміх,
А я завжди скажу: безглуздо на дуелі
Життям ризикувать...
Казарін
Ти правий, мудрагелю!
Ризикувать життям, таким для всіх
Коштовним і значним — це справді гріх.
Шпріх
Одначе, годі з тим — я про важливе з вами
Поговорити мав...
Казарін
А це що ж?
Шпріх
Анекдот,
А діло в тім...

Казарін
Та пек тобі з ділами!
Іде Арбенін.
Шпріх
Ні... Так от,
Хортів мені прислали — від самого
Від графа Вруті — добрі п'ять собак.
Казарін
Твій анекдот кумедний, їй же богу!
Шпріх
Ваш брат мисливець — взяв би хоч одного.
Казарін
Ну та й Арбенін — от дивак!

Шпріх
Купіть...
Казарін
Пошитись в дурні так!
От і женися після цього —
Одурений, осміяний...
Шпріх
Ваш брат,
їй-богу ж, дуже буде рад.
Казарін
Честь, вірність — все брехня і всі жінки однакі.
Шпріх — не женись!
Шпріх
Давно жонатий я — от на!
Послухайте мене — це ж просто клад...
Казарін
Жона?

Шпріх
Та ні, собака.
Казарін
От дались собаки!
Казав ти, скільки їх там штук?
Як жінку — не скажу, що Бог дасть — невідомо.
Але собак не скоро збудеш з рук.
(Арбенін входить з листом, вони стояли з лівого боку
біля бюро, і він їх не помітив).
Замислений, з листом... дізнатися б, що в ньому?
ВИХІД ЧЕТВЕРТИЙ
Ті самі та Арбенін.
Арбенін (непомічаючи їх)
О, вдячносте людська!.. Хіба не я
Недавно ще, не знавши навіть, хто ти,
Честь врятував тобі й життя... І що ж?.. Змія!
Нечувана підступність... В дім мій, потай,

Мов злодій влізши, оганьбив
Мою він честь і соромом окрив
Моє ім'я. А я — сліпий достоту,
Мов те дитя, незнале ворогів,
Забувши все, весь досвід давніх днів,
Не запідозрив би цього злочинства зроду.
Мені здавалося, що тут її вина...
А він... він, думав я, не знає, хто вона,
І вже забув, як сон, нічну свою пригоду.
Він не забув. Він став шукать її й знайшов,
І тут не міг угамуватись.
О, вдячносте! Чого лише не знав
Я у житті!.. А довелось ще дивуватись.
(Перечитує лист)
"Зреклися ви, коли я вас найшов,
Мені признатися..." О, скромність виняткова!

"Пересудів боялись ви й розмов.
Могли нас чути, випадково,
Так... не зневажливість, а страх
Читав тоді у ваших я очах.
Ви тайни любите — гаразд, це буде тайна!
Та я радніше вмру, аніж зречуся вас".
Шпріх
Лист!.. Оце так!.. Ну, от — пропало все нараз!
Арбенін
О, звабник вправний він, на славу!
Я хочу відповідь послать йому криваву!
(До Казаріна)
А, ти був тут?
Казарін
Я жду вже довгий час.
Шпріх (убік)
Піду до баронеси. Хай клопоче
І розсипається, як хоче.

(Наближається до дверей).
вихщ П'ЯТИЙ
Ті самі крім Шпріха.
Шпріх непомітно виходить.
Казарін
Ми з Шпріхом... Де ж той Шпріх?
Пропав десь... (убік) Лист!.. Ах, он що! Ну, віншую!
(До нього)
Чого замислився?
Арбенін
Атак, думки... міркую.
Казарін
Про марність всіх надій і благ земних?

Арбенін
Вгадав: про вдячність.
Казарін
Знов розумування1
Про це розбіжні є думки,
Та хто і що не думав би, такий
Предмет завжди достойний міркування
Арбенін
Що мислиш ти?
Казарін
Я мислю, друже мій,
Про вдячність так: це річ, що від ціни послуги
Залежить вельми. Зрозумій,
Що не завжди твоє добро — твоя заслуга.
Ось приклад: Слукін вчора знов
Мені щось тисяч п'ять програв — був би здоров!
Ціну тому я скласти незугарен!
Повіриш: п'ю, чи їм, чи сплю —
Все дякую йому,
Арбенін
Жартуєш все, Казарін?

Казарін
Послухай, я тебе люблю.
Але молю уклінно й слізно:
Будь ласка, схаменись, облиш цей вигляд грізний,
Тоді тобі відкрию всю земну
Премудрість я — її глибінь і таїну.
Про вдячність знати міркування
Мої ти хочеш? Зволь; я докладу старання:
Що не кажи Вольтер там чи Декарт,
Для мене світ — колода карт,
Тут фатум — банкомет, а я — я граю.
І слушно це, повір.

На прикладі я так би це представив:
Нехай би тисячу на туза я поставив —
Так, з прочуття, — я в картах марновір —
Уявимо, що раптом, без обмину
Він виграє — ну, що ж, я дуже рад,
Та дякувати все ж я тузові не стану
А мовчки загребу свій клад
І буду гнуть та й гнуть, хоч з вечора до рана.
А там підсумував,
Зім'яту карту геть — і встав!
Тепер... одначе, ти не слухаєш, мій милий?
Арбенін (вроздумі)
Усюди лихо, скрізь обман...
Я ж слухав мовчки, ніби істукан,
Про те, як сталось все і як мене дурили!
Казарін (набік)
Замислився... (до нього)
Це, друже, щодо карт.
Та інший казус нам розглянути ще варі;
Лиш послідовно, щоб не збиться.
Уявимо, що знов в розпусту або гру
Як-небудь здумав ти пуститься,

А тут хтось з друзів нагодиться
І скаже: "Стережись: бо не бувать добру"
Та й наговорить мудровито
Тобі сім кіп того й сього.
А ти випадком, так, послухаєш його —
Уклін йому та многі літа.
Якщо він стримав твій пияцтва шал,
То ти напій його негайно, без вагання,
І в карти обіграй в подяку за навчання,
А врятував від гри — то ти піди на бал,
І закохайся там в його жону, мій друже,
Чи спокуси її, щоб розплатиться з мужем,
І правий будеш ти, хоч так, хоч так, дружок,
Бо тільки сплатиш тим уроком за урок.

Арбенін
О, з тебе мораліст!
(Набік)
То все це вже не тайна!..
А, князь... за ваш урок я вам сплачу, звичайно.
К а з а р і н (не звертаючи уваги)
Останній пункт розглянуть треба нам:
Ти любиш женщину... їй жертвуєш ти честю,
Багатством, дружбою, можливо, всім життям,
Ти оточив її увагою і лестю...
Та за що дякувать тобі їй? Сам
Скажи, подумавши уважно:
Ти жертвував усім цим, — зваж-но! —
Не задля неї, ні — її ти полонить
Хотів, щоб пристрасть вдовольнить,
І самолюбство... ось! Зваж все це послідовно
І скажеш сам, що в світі все умовне.
Арбенін (розстроєно)
Так, правий ти: що женщині любов?
Потрібні їй нові всякчасно перемоги.

Благай і плач, терзайся знов і знов —
Лише смішний ти будеш їй... О, боги!
Так, дурень той, хто в женщині самій
Жадав знайти свій рай земний!
Казарін
Розумно мислиш ти, мій друже,
Хоч сам щасливий в шлюбі.
Арбенін
Дуже!
Казарін
Хіба не так?
Арбенін
О, так!,. Щасливий...

Казарін
Що ж, я рад!
А все-таки шкода, що ти жонатий, брат.
Арбенін
А що?
Казарін
Так... Згадую, як ми бувало
Бенкетували ночі й дні...
Мінився світ, у головах тріщало,
Хоч голови були у нас міцні.
Було колись... солодкий спочин зранку
Та спогади про ніч, про втіхи до світанку,
Тоді обід, вино... Рауля честь...
В гранчастих кубках піниться та грає...
Розмови, дотепи... всього бувало єсть,
А там в театр... Душа співає,
Коли пригадую, як часом з-за куліс
Ми танцівниць виманювали та актрис.
Погодься, брат, раніше
Було все краще й приємніше.
Ось п'єсу скінчено — ми летимо мерщій

До друга... увійшли... там гра вже в повній силі,
На картах золото горою... той радий,
А той тремтить, блідий, —
< Достоту мертвий у могилі.
Ми сіли теж — і от почався бій.
Тут, тут крізь душу переходить
Жаги і відчуваннів тьма
І думка враз бентежить і заводить
Пружину гострого ума...
А переможеш супротивника, й покірно
Тобі до ніг впаде судьба сумирна,
То й сам Наполеон тобі
Нікчемою здається, далебі.
(Арбенін відвертається).

Арбенін

О, хто поверне... вас, надії й сподівання.
І вас, нестерпні вкрай та полум'яні дні!
За вас віддам я спокій свій, бажання,
І щастя неука — пощо воно мені?
Мені — отцем сімейства й мужем бути?
Мені, мені, хто все давно спізнав,
Пороку й зла солодку пив отруту
І перед їх лицем не зблід, не трепетав?
Геть, доброчесність: Я тебе не знаю, —
Ти теж обман... Тож нетривкий
Союз наш нині я навіки розриваю,
Прощай, прощай...
(Падає на стілець і затуляє обличчя)
Казарін
Тепер він мій!
СЦЕНА ТРЕТЯ
Кімната в князя. Двері до іншої відчинені.
Він у іншій спить на канапі.
ВИХІД ПЕРШИЙ

Іван, згодом Арбенін. Слуга дивиться на годинник.
Іван
Уже от-от спливає сьома,
А він звелів себе о восьмій розбудить.
По-руському він спить, відомо,
І встигну ще в крамничку я сходить,
А двері на замок... воно вірніше.
Ну от!.. Іде хтось... От загин!..
Скажу: немає й край, а сам з очей скоріше...
(Арбенін входить).
Арбенін
Князь дома?
кжтов

Іван
Ні, нема.
Арбенін
Неправда.
Іван
П'ять хвилин
Тому пішли.
Арбенін (прислухається)
Брехня! Тут він,
(показує на кабінет)
І спить спокійним сном, прислухайся, як диха.
(Убік)
Коли б не перестав!
Іван (убік)
Почув. От лихо!
(До нього)
Себе будити князь наказу не давав.
Арбенін
Він любить спать... Тим краще: доведеться
І вічно спать іще.
(До слуги)

Я вже сказав,
Що ждатиму його. Ти ж чув, здається?..
(Слуга виходить).
вихщ ДРУГИЙ
Арбенін (сам)
Тепер... або ніколи. Так, це слушна мить;
Тепер я все зроблю — рука не затремтить.
Я доведу, що в нашім поколінні
Є хоч одна душа, яка з насіння
Образи плід дає... О, не слуга я їм,
Щоб перед ними тут згинатись;

Якби став битися я з ворогом своїм,
Вони б сміялися... Тепер їм не сміятись!
О, ні, я не такий... ганьби на все життя
На голові своїй не потерплю без кари.
(Прочиняє двері)
Він спить... що бачить він в останнім сні?.
(Страшно посміхаючись)
Гадаю, що помре він від удару, —
Він звісив голову... Хто б крові допоміг,
Щоб сталось все природи коштом?..
(Заходить до кімнати.
Стоїть хвилини дві й виходить блідий)
Я не зміг!..
(Мовчання)
Над силу це мені... О, боже!
Так зрадити себе!.. Я затремтів
Уперше за життя... Чи, може,
Я боягуз? Я? Хто сказать це смів?
Я сам... істото жалюгідна,
Тікай і червоній... Ганьба, ганьба!
Як і усіх, тебе притиснула доба.
Перед собою сам ти вихвалявся, видно.
Так, жалюгідний ти... як всі, знеміг

І ти під тягарем освіти!
Любити ти не вмів... не вмів... а мстити
Хотів... прийшов і — і не зміг.
(Мовчання. Сідає)
Злетів я високо без краю.
Певніший слід обрати шлях.
І задум я новий плекаю
У змученому серці і думках...
Так, так, він житиме... Убивство вже не в моді.
Тепер не те вже, що раніш
За наших днів живе освіта у народі:
Язик і гроші — ось отрута наша й ніж.
(Бере чорнило й пише записку, бере капелюха)

ВИХІД ТРЕТІЙ

Арбенін і баронеса.
Іде до дверей, стикається з дамою у вуалі.
Дама у вуалі
О боже!
Арбенін
А!
Дама (вириваючись)
Пустіть!.. О, пожалійте!
Арбенін
Ні, не удаваний це крик
Продажної чесноти.
(До неї суворо)
Годі! Стійте!
Яке підозріння!.. Мовчіть! Відкрийте
Обличчя ваше, підійміть вуаль.
Дама
Я помилилася дверима...
Арбенін
Це нічого,
Втім, помилилися, на жаль,

Лиш часом, а не місцем.
Дама
Ради бога,
Пустіть!.. Я... Я не знаю вас.
Арбенін
Як ви збентежились!.. Ви мусите відкритись...
Ще спить, та може він прокинутись всякчас.
Все знаю я... а подивитись
Повинен...

Дама
Знаєте!..
(Він відкидає вуаль і здивований відступає, тоді отямлюється)
Арбенін
Хвала тобі, Творець,
Що ти хоч раз мені дозволив помилитись!
Баронеса
О! Що вчинила я? Тепер всьому кінець!..
Арбенін
Дурниці! Розпач ваш даремний.
Я згоден, прикро, що замість
Палких обіймів, неприємний
Вам тут зустрівся раптом гість.
Та це хвилинний страх... вам вийшло на користь,
Що це не хтось, а я — благословляйте Бога!
Я при собі лишу цю вість,
А то була б у місті скрізь тривога.
Баронеса
Ах, він прокинувся, говорить...
Арбенін
Уві сні.
О, заспокойтеся, вже час іти мені.
З'ясуйте лиш одне: чим, владою якою
Цей Купідон усіх вас полонив; чому,

Хоч сам холодний він, немов метал, йому
Ви всі скоряєтесь, палаючи жагою,
Чому не він тут, біля ваших ніг, з слізьми,
З палким і пристрасним зітханням, тьмяним зором,
А ви... ви, женщина, з душею, ви самі
Йому віддатися прийшли, забувши сором?
Чому ще женщина одна йому
За погляд, усмішку, єдине слово
Свою любов, життя і честь віддать готова?

Чому? О, я сліпий!..
(Шаленіючи)
Чому, чому?
Баронеса (рішуче)
Я зрозуміла вас... ви кажете... я знаю,
Що ви прийшли...
Арбенін
Що? Хто вам розповів?
(Отямившись)
А що ви знаєте?
Баронеса
О, згляньтеся, благаю,
Простіть мені.
Арбенін
Та я вас не винив
Ні в чім і навпаки — радий за князя щиро.
Баронеса
Я пристрастю була без міри
Засліплена. Молю вас вислухать...
Арбенін
Мета
Яка тому? Мораль не стану я читати.
Баронеса
Але коли б не я, то не було б листа.
Арбенін /

Он що1... Цього вже забагато.
Листа? Якого? Лист! А, то це ви?.. Давно
Ви їх звели?.. Що ж, з власної ви волі
Взялися до цієї ролі?
І як? Вам до смаку воно?
Чи жертви всі свої приводите сюди ви?

Скажу одверто, пані, вам:
Ви у вітальнях скарб на диво,
Але не диво вже розпуста наших дам.
Баронеса
0, боже мій!
Арбенін
Я це кажу без лесті.
А скільки платять вам, цікаво знать мені?
Баронеса (падає в крісло)
Ви... ви немилосердні!
Арбенін
Ні,
Помилився я, ви служите їм з честі.
(Хоче йти)
Баронеса
Я збожеволію... Стривайте! Він іде...
Я...
Арбенін
Що ж! Продовжуйте своє, часу не гайте,
Вас це до слави приведе.
Тепер мене не бійтесь, прощавайте,
Та якщо стрінемось ми ще — вас лихо жде.
Взяли у мене все ви, все на світі.
Нещадно буду вас гонити я завжди
І скрізь... на вулиці, на самоті і в світі,
1, якщо ми зіткнемось, ждіть біди!
Я б вас убив... та смерть я зберігаю #
Для іншої, мов дар, немов належну дань,

Для вас же добрий я: вам рай земний лишаю
Замість пекельних катувань.
(Виходить)

ВИХЩ ЧЕТВЕРТИЙ

Баронеса сама.
Баронеса (услідйому)
Послухайте! Клянусь — це був обман.... вона
Невинна... і браслет!.. Все я, моя вина...
Пішов... не чує, ах, що діять? Всюди
Лише відчай... байдуже... врятувать
Його будь-що я хочу... Так, я буду
Просить принижено, благать!..
Признатися в усьому треба...
Він... він іде... Наважусь я... О, небо!
вихщ П'ЯТИЙ
Баронеса та князь
Князь (з іншої кімнати)
Іван! Хто там?.. Ну от мені напасть!
Який народ!.Хвилинки відпочить не дасть.
(Входить)
О, маю честь вітати в себе
Красуню я! Безмежно рад...
(Впізнає й відскакує)
Ах, баронеса! Ви?.. Чи міг я знати?
Баронеса
Чого ви кинулись назад?
(Слабким голосом)
Ви здивувалися?
Князь (зніяковіло)
Радий я вас вітати,
Та щастя я такого не чекав...
Баронеса
Я здивувалася б, якби чекали.

Князь

Що думав я собі? Коли б я знав!

Баронеса

Все знати ви могли, але ви не бажали.

Князь

Свою провину я б хотів

Спокутувать; від вас найтяжче покарання

Прийму покірно я. Сліпець! Моє незнання

Злочинне, і тепер я не знаходжу слів.

(Бере її за руку)

Та ваші руки лід! Вам на лиці страждання,

Невже не вірите ви в щирість слів моїх?

Баронеса

Ви помиляєтесь... не вимагать палких

Признань і не молить кохання

Я зважилась сюди сама,

Забувши сором, страх, приїхать тайкома.

Ні, лиш з обов'язку святого

Прийшла до вас сьогодні я;

Я залишаю світ; нового

В селі шукатиму життя;

Але причиною страшного

Була я зла і прагну каяття.

Мені рятунку вже немає.

Та іншого я врятувати маю.

Князь

Але...

Баронеса

Не заважайте, князь, мовчіть,

Мені і так було над сили

Себе примусити заговорить....

0 боже! Світ мені давно немилий,

1 ви, лиш ви, причиною тому...

Все ж мушу вас я врятувать... чому?

Не знаю,.. Ви не заслужили
Всіх жертв оцих... мене ані любить
Ви не могли, ні, навіть, зрозуміть.
Втім я цього й не домагалась, —
Та слухайте, сьогодні я дізналась
Про ваш необережний крок:
Писали вчора ви Арбеніна дружині.
Вона не любить вас; чуток
Не дослухайтесь, і, молю, віднині
Не вірте їм... ні, ні, ця думка лиш одна
Занапастить нас всіх! Вона
Про лист не відає... а він читав таємно...
Страшний це в люті чоловік,
Він вас уб'є... він тут вже був... він звик
До злочину і мсти...
Князь
Пусте. Ви боїтесь даремно
Арбенін в світі жив, не стане він повік
Шукать прилюдного скандалу,
Чи домагатися безглуздого завжди
В пустій комедії — кривавого фіналу.
А розгнівився, — що ж! І в тім нема біди —
Тоді Лепажа пістолети
І секунданти з двох боків.
Я заслужив ці еполети
Не тим же, що тікав від ворогів.
Баронеса
А що, як ваше, князь, життя дорожче, може,
Комусь, ніж вам самим? І жінка це одна...
А що, як вас уб'ють... уб'ють... О боже!
І я всьому вина.
Князь
Ви?
Баронеса
Згляньтесь!

Князь (подумавши)

Ні, стрілятись доведеться.

Я винен перед ним. Хоч несвідомо, честь

Його образив я... і виходу, здається,

Немає.

Баронеса

Вихід єсть!

Князь

Зректись? О ні, інакший вихід дайте.

Я не зречусь, щоб зберегти життя,

І йду, не гаючись.

Баронеса

Єдину мить! Стривайте!

В усім вина моя.

(Бере його за руку)

Вас всіх одурено!.. І маска та...

(Схиляється на стіл, падаючи)

Це я!

Князь

Що? Ви? Це неможливо!

(Мовчання)

А Шпріх!.. Це він казав... і винний він в усім.

Баронеса (отямившись і відходячи)

Була то помилка жахлива,

Чудне безумство... О, я гірко каюсь в нім!..

Воно минулося і... годі з тим.

Віддайте їй браслет... його я випадково

Знайшла. Не говоріть

Про все, що сталося, ні слова

Нікому ви... Бог буде нас судить.

Вам він простить... мені простить не в вашій волі.

Але я мушу йти, доволі.

Хай вам щастить...

(Підійшовши до дверей, бачить, що він хоче кинутись
слідом за нею)
Ні, ні, за мною, князь, не йдіть.
(Виходить)
вихід шостий
Князь сам.
Князь (після тривалого міркування)
Що думати я вже й не знаю.
А зрозумів одне лиш я з усього цього,
Що слушну я нагоду пропускаю,
Немов школяр...
(Підходить до стола)
Ото!
Записка від Арбеніна. Його
Рука і підпис... Прочитаю!
"Дорогий князь! Приїзди сьогодні увечері до ЛГ; Там буде
багато... і ми весело перебудемо час... Я не хотів збудити тебе,
а то б ти дрімав увесь вечір. Прощавай. Чекаю неодмінно.
Твій щирий
Євгеній Арбенін".
Ну, треба добре око мати,
Щоб в цьому бачити картель.
Хто б на бенкет став зазивати,
Щоб потім кликать на дуель?
СЦЕНА ЧЕТВЕРТА
Кімната у N.
ВИХІД ПЕРШИЙ
Казарін, господар та Арбенін, сідають грати.
Казарін
То справді зрікся ти химер отих дивацьких,
Якими так пишався світ,
І став на путь колишніх днів юнацьких!

Чудесна думка це, і ти, з усіх приміт,
Поет... та ні, ще більше, геній.

Родинне коло, далебі,
Тісне вже, друже мій, тобі?
Ти наш.
Арбенін
Я ваш віднині.
Казарін
Ах, Євгеній,
Приємно бачити мені,
Як дивляться на світ розумні люди нині:
Немов кайдани їм пристойності страшні...
Зі мною будеш ти, гадаю, в половині?
Господар
А слід би поскубти князька!
Казарін
Тік... так...
(Набік)
Та й сутичка ж почнеться!
Господар
Побачим. Транспорт!..
(Чути шум)
Арбенін
Він, це він.
Казарін
Рука
Тобі тремтить.
Арбенін
Відвик... та це минеться.
(Князь входить)

ВИХІД ДРУГИЙ

Ті самі й князь.
Господар
Ах, князь, це ви? Радий у себе вас вітать.
Сідайте, прошу, скиньте шаблю.
У нас запеклий бій.

Князь
Я подивлюсь.
Арбенін
А грать
Все боїтесь іще? О, нині я вас зваблю.
Князь
0 ні, я з вами не боюсь.
(Убік)
От маєш: мужеві старанно догоджаю,
А за жоною волочусь.
Аби лиш виграть там, а тут нехай програю.
(Сідає)
Арбенін
Я нині був у вас.
Князь
Записку я читав.
1 бачите, слухняний.
Арбенін
На порозі
Мені зустрівся хтось — збентежений, в тривозі.
Князь
І ви впізнали?
Арбенін (сміючись)
Далебі впізнав.
Ви, князь, облесник небезпечний.
Я все збагнув і відгадав.

Князь (убік)
Він не збагнув нічого, безперечно.
(Відходить і кладе шаблю)
Арбенін
Я б не хотів, щоб вам жона моя
Сподобалась.
Князь (неуважно)
Це дивно дуже.

Арбенін
Чеснотами, яких завжди шукає в мужа
Коханець — не владаю я...
(Убік)
Спокійний він... Але я спокій цей порушу,
Я в твій солодкий світ отрути піділлю.
Коли б ти навіть міг на карту кинуть душу,
То проти неї я поставив би свою.
(Грають. Арбенін мене)
Казарін
Я ставлю п'ятдесят.
Князь
Я п'ятдесят так само.
Арбенін
Я розповім вам анекдот,
Що чув, коли молодший був літами:
Мені з думок не йде сьогодні він; так от
Послухайте: один поважний барин,
Він був одружений — твоя взяла, Казарін,
Він був одружений і спав спокійним сном,
На вірність жінчину поклавшись нерозважно...
Заслухались ви, князю, і притьмом
Програєтесь. Це легковажно.
Сердечно люблений, муж мирно раював;

В довершення всіх благ був даний чоловіку
Ще й приятель... колись йому велику
Зробив він послугу і через те вважав
За друга справжнього, що честь і совість мав.
І що ж! Скажу вам щиро,
Не знати як, та муж прознав,
Що вдячний друг — боржник сумлінний понад міру —
Дружині послуги свої пропонував.
Князь
Що ж муж?

Арбенін (немов не чувши запитання)
Гнете не дивлячися, князю.
Про гру забули ви.
(Поглянувши на нього пильно)
Що муж, цікаво вам?
Пусте щось вигадав — що я не знаю й сам,
І дав поличника... Що ви в такому разі
Вчинили б, князь?
Князь
Те саме. Ну, а там
Дуель?
Ні.
Арбенін
Казарін
Як? Не бились?
Арбенін
Ні, ні...
Казарін
То, може, помирились?
Арбенін (гіркопосміхаючись)
О, ні. "
Князь
То що він все ж зробив?

Арбенін
Він звабнику лишив
Поличника та й край. Така йому відплата.
Князь (сміється)
Це проти правил, слід сказати.
Арбенін
Де і який у нас
Про мсту й ненависть є закон або указ?
(Грають. Мовчання)
Взяла... взяла...
(Встаючи)

Стривайте, ви цю карту
Підтасували.
Князь
Я! Послухайте, ви.
Арбенін
Край!
Продовжувати гру не варто.
Ви...
(задихаючись)
ви негідник і шахрай.
Князь
Я?.. Я?..
Арбенін
Шахрай, і я вас тут відзначу,
Щоб знали всі тепер про вашу підлу вдачу.
(Кидає карти йому в обличчя. Князь такий вражений,
що не знає, що робить).
(Притишивши голос)
Ми поквитались.
Казарін
Що тобі?

(До господаря)
Він збожеволів у найкращім місці.
Той розпалився вже й спустив би тисяч двісті.
Князь (отямившись, підхоплюється)
За мною! Далебі
Лиш кров! Лиш кров образу змиє люту.
Арбенін
Стрілятись? З вами? Ні, цьому не бути.
Князь
Ви боягуз!
(Хоче кинутись на нього)
Арбенін (грізно)
А підступать

Не раджу вам. І тут не раджу залишатись.
Я боягуз, та не злякать
І боягуза вам.
Князь
Я змушу вас стрілятись.
Про вчинок підлий ваш я скрізь розголошу,
Негідник ви — не я...
Арбенін
Розголосіть, прошу.
Князь (підходячиближче)
Я розповім, що з вашою жоною...
Браслет згадайте!.. Він... він ще у мене десь.
Арбенін
Я вас за це скарав уже ганьбою.
Князь
О, божевілля! Де я? Світ увесь
Супроти мене... Я вас вб'ю!

Арбенін
Пораду
І щодо цього вам так само дам я радо:
Вбивайте, та мерщій, бо за короткий час
Хоробрість ця пригасне в вас.
Князь
О, де ти, честь моя!.. Віддайте, ради бога!
Віддайте честь мені... Моє ім'я!.. Кінець...
Невже не маєте святого ви нічого?
Людина ви чи демон?
Арбенін
Я гравець!
Князь (падаючи й затуляючи обличчя)
Честь, честь моя!..
Арбенін
Так, честь не повернути.
Бар'єр зруйновано поміж добром і злом.

Тобі судилося зневаги біль відчути,
Віднині підеш скрізь ганебним ти шляхом,
Пізнаєш смак кривавих сліз, розпуку
І щастя ближнього сприйматимеш, як муку
Душі своєї; день і ніч разом
Ти будеш думати лиш про одне; поволі
Всі почуття твої пригаснуть, відімруть.
Не матимеш тепер ні щастя, ані долі!
Мов листя з дерева гнилого, відпадуть
Від тебе друзі всі, і без надії,
Оганьблений в юрбі ходити будеш ти
І сором буде більш тебе пекти,
Ніж злочин лиходія.
Тепер прощай...
(Виходячи)
Бажаю довго жить.
(Виходить)

ДІЯ ТРЕТЯ

СЦЕНА ПЕРША

Бал.

ВИХЩ ПЕРШИЙ

Господиня

Жду баронесу, та не знаю, —
Чогось нема її... Мені вас жаль.

1-й гість

Мене? Як розуміть це маю?

2-й гість

Ждете ви баронесу Штраль?
Вона від'їхала!..
Багато хто
Куди? Чого? Коли це?

2-й гість

В село, сьогодні вранці.

Дама

Як, сама?
Своєю волею? Мій боже, от дивниця!
2-й гість
Фантазії! Романи!.. Сил нема,
Таке!..
(Розходяться. Інша група мужчин).

3-й гість
Ви знаєте, князь Звєздич знов програвся.
4-й гість
Ні, кажуть, виграв він — та на галай-балай,
І ляпаса дістав.
5-й гість
Невже? Стрілявся?
4-й гість
Ні, не схотів.
3-й гість
Який же він шахрай!
Хто б здумав!..
1-й гість
О, віднині — край
Знайомству з ним.
6-й гість
І я з ним більше не знайомий.
Він буде тут?
3-й гість
Не зважиться, по всьому...
4-й гість
Ось він!..
(Князь підходить, до нього ледве вклоняються.
Всі, крім 5-го та 6-го гостей, відходять.
Згодом і вони відходять. Ніна сідає на канапі).
Князь
Тепер нас тут залишено самих.
Нагода слушна для розмови.

(До неї)
Я маю вам сказать два слова, —
Повинні вислухать ви їх.

Ніна
Повинна?
Князь
Я про ваше щастя дбаю.
Ніна
Мене дивує це без краю.
Князь
Так, дивно це: на вас лежить вина
Моєї згуби; все ж мені вас жаль; рукою
Я вражений тією, що вона
Вас вб'є... Я помстою дрібною
Себе не оганьблю — послухайте ж мене:
Ваш чоловік, — пильнуйте невідступно! —
Він лиходій, безбожний і підступний,
І, знаю, лихо вам загрожує страшне.
Прощайте. Лиходій не викритий; не здатний
Я ще скарать його, але свого діждусь, —
Настане час, — я повернусь.
Ось ваш браслет... Мені він більше непридатний.
(Арбенін дивиться на них здаля).
Ніна
Ви збожеволіли — на вас
І гніватись було б негідно.
Князь
Я правду вам сказав. Прощайте навсякчас.
Ніна
Куди ж ви ідете? Далеко, очевидно!
Та не на Місяць же?
Князь
Ні, ближче, — на Кавказ.
(Виходить)

Господиня (додекого)
Всі поз'їздилися, і тут нам буде тісно.
Mesieurs, прошу до зали вас!
Mesdames, приєднуйтесь до нас.
(Виходять)
вихід ДРУГИЙ
Арбенін (сам до себе)
І я мав сумнів! я! А всім відомо, звісно;
Злостиві натяки я чую від усіх,
Я жалюгідний став, смішний для них.
Де плід старань моїх, де сили
І влада та, якою все життя
Карав юрбу дотепним словом я?..
Дві женщини її убили!
Одна з них та, що я її люблю...
Люблю... О, так мене дурити!
Ні, людям я її не відступлю...
Не будуть нас вони судити...
Сам довершу страшний свій суд...
Я кару їй знайду... Моя ж хай буде тут!
(Показує на серце)
Вона помре... Разом нам жить доволі...
А жити нарізно?..
(Немовби злякавшись самого себе)
Ні, ні, мерщій!
Вона помре, помре... Своєї волі
Я не зламаю: смерть судилась їй.
їй, любленій безмежна, невситимо
Таким, як я, злобителем, насміть
Любити іншого? О, боже, ти незримий,
Але всевидящий! Візьми її, святий!
Як свій заклад її тобі вручаю —
Благослови її й прости.
А я не Бог і не прощаю!..
(Чути звуки музики)

(Ходить по кімнаті, раптом спиняється).

В юнацтві ще, коли я лиш вступав
На поприще розпусти й тліну,
Одної ночі все до нитки я програв;
Тоді вже знав я злата ціну,
Але ціни життя не знав;
І ось отрути я з одчаю та з досади
Купив — і повернувся знов
До карточних столів — кипіла в грудях кров,
В лівицю взяв я склянку лимонаду,
Четвірку пік в правицю взяв...
В кишені лиш карбованець зостався
Та порошок — риск був страшний, я знав;
Та щастя винесло тоді — я відігрався!
Цей порошок у мене й досі є;
Його, мов талісман таємний,
Беріг відтоді я — і не даремно!
Беріг на чорний день... і день цей настає.
(Швидко виходить)

вихід ТРЕТІЙ

Господиня, Ніна, кілька дам і кавалерів
Під час останніх рядків входять.

Господиня

Спочиньмо тут. Прошу сідать, mesdames.

Дама (до іншої)

Так жарко тут — я знемагаю.

Петров

Настасья Павлівна щось заспіває нам.

Ніна

Нових романсів я, на жаль, не знаю,
А всі старі самій набридли вкрай.

Дама

Ах, справді, Ніно, просим, заспівай.

Господиня

Така ти мила, що не будеш, знаю,
Примушувать просити довгий час.
Ніна (сідаючиза піано)
Та слухати уважно, — мій наказ.
Хоч трошки цим наказом вас
Я покараю.
(Співає)
Коли в очах твоїх сльозою
Печаль промчиться іноді —
Немає болю за тобою.
Ти нещаслива з ним тоді.
Незримий змій гризе й тривожить
Твоє життя, судьбу твою,
І радий я, що він не може
Тебе любить, як я люблю.
А щастя усміх лиш єдиний
У тебе промайне з-під вій,
І я від мук таємних гину,
І пекло у душі моїй.
ВИХЩ ЧЕТВЕРТИЙ
Ті самій Арбенін.
(У кінці третього куплета муж входить і спирається на фортепіано.
Вона, побачивши, спиняється).
Арбенін
Продовжуйте.
Ніна
Забула я, й мені
Кінця не пригадать сьогодні.
Арбенін
Я нагадаю.

Ніна (збентежено)

Нащо? Ні.
(Убік, до господині)

Чогось нездужаю.
(Підводиться).
Гість (додругого)
У кожній пісні модній
Слова завсіди є такі,
Що їх і вимовить не зважаться жінки.
2-й гість
Занадто вже прямий цей наш язик природний
І до жіночих примх він досі ще не звик.
3-й гість
Так, справді, мов дикун, підвладний лиш природі,
Не гнеться гордий наш язик.
Зате вже ми гнемося так, що й годі.
(Подають морозиво. Гості йдуть у другий кінець зали і по одному розходяться по інших кімнатах, так, що нарешті Арбенін і Ніна залишаються вдвох. Невідомий з'являється в глибині театру).
Ніна (догосподині)
Десь осторонь спочить хотіла б я тепер.
Даруйте,
(до чоловіка)
Принеси морозиво,
(Арбенін здригається і йде по морозиво; повертається й всипає отруту).
Арбенін (убік)
Смерть, поможи!
Ніна (донього)
Так журно знов... Іноді
Нещастя жду якогось я.

Арбенін (убік)
Я вірю, інколи, в передчуття.
(Подаючи)
Ось ліки від нудьги, як є охота.
Ніна

Так, це прохолодить.
Арбенін
О, так, прохолодить.
Ніна
Тут нині скучно.
Арбенін
Що ж робить?
Щоб не скучать з людьми, годилося б привчить
Себе дивитись на підступство і глупоту
На цьому світ стоїть, а решта все дарма.
Ніна
Жахливо це і неприємно.
Арбенін
Неприємно.
Ніна
Немає непорочних душ.
Арбенін
Нема.
Я думав, що знайшов одну, але даремно.
Ніна
Що ти говориш?
Арбенін
Я сказав,
Що в світі всім таку одну лиш відшукав я.
...Тебе. .
Ніна
Ти зблід.

Арбенін
Багато танцював.
Ніна
Опам'ятайся-но! Ти ж з місця не вставав.
Арбенін
То значить через те, що мало танцював я.
Ніна (віддає порожнє блюдечко)

Візьми, постав на стіл.
Арбенін (бере)
Все, все!
Мені й краплини не лишить! Жорстоко!
(Роздумуючи)
Фатального назад не повернути кроку.
Та хай нікому більш це згуби не несе.
(Кидає блюдечко на землю й розбиває його).
Ніна
Необережний ти!
Арбенін
Я... я недужий.
Додому їдьмо... та мерщій.
Ніна
Гаразд. Але чого похмурий ти такий?
Незадоволений ти з мене чимсь, мій друже?
Арбенін
Ні, задоволений я з тебе і радий.
(Виходять).
Невідомий (залишаєтьсясам)
Мені шкода її... і ледве, мимоволі,
Не кинувся вперед, до неї я...
(Замислюється)

Ні, ні, збувається хай визначення долі,
А діяти черга настане ще моя.
(Виходить).
СЦЕНА ДРУГА
ВИХЩ ПЕРШИЙ
Спальня Арбенін а
(Входить Ніна, слідом служниця).
Служниця
Вам, пані, зле? Ви на лиці змінились.
Ніна (скидаючисережки)
Нездужаю.

Служниця
То ви стомились.
Ніна (убік)
Мій муж мене лякає, а чого —
Не знаю я. Чудне мовчання, зір його...
(До служниці)
Так тисне цей корсет... Чогось мені погано.
Скажи, я до лиця була сьогодні вбрана?
(Іде до дзеркала)
Бліда... бліда, мов смерть... Та що за дивина?
У Петербурзі тут хто не блідий, цікаво?
Хіба, що лиш стара княжна,
Та й то — рум'яна! Світ лукавий.
(Скидає буклі й згортає косу)
Кинь десь її та дай-но шаль.
(Сідає в крісло)
Який чарівний вальс! В п'янкім зачаруванні
Все круженяла я, і дивне поривання
Мене й думки мої манило десь у даль.
І серце біль проймав: немовби то печаль,
Немовби радість... Сашо, дай-но книжку...

Так знову князь набрид, що й не сказать!
Хоч і шкода його, признатись, трішки.
Що він казав там? Лиходій, скарать,
Кавказ... біда... Пусте!
Служниця
Накажете прибрать?
(Показує на наряди).
Ніна
Облиш.
(Поринає в задуму.
Арбенін з'являється в дверях).
Служниця
Накажете іти?

Арбенін (до служниці, глухо)
Іди.
(Служниця не йде)
Ти чула?
(Служниця виходить. Арбенін замикає двері).
вихщ ДРУГИЙ
Арбенін і Ніна
Арбенін
Хіба вона потрібна ще тобі?
Ніна
Ти тут?
Арбенін
Я тут.
Ніна
Я хвора, далебі;
В усьому тілі млость і голова спахнула.
Дай руку — ось: мов у вогні; це я собі
Морозивом нашкодила, як їла.
То й застудилася тоді, мабуть.
Так?

Арбенін (неуважно)
Що? Морозиво?.. А... може буть...
Ніна
Мій любий! Я тобі давно сказать хотіла!
Змінився зовсім ти з недавніх пір;
Колишніх ласк від тебе я не бачу,
Такий суворий став, холодний в тебе зір...
І все за маскарад — клену я їх і плачу,
Заприсяглась собі обходити їх пріч.
Арбенін (убік)
Тоді, як їм вже віддано належне.
Ніна
Що значить раз, хоч раз вчинить необережно.
Арбенін

Необережно! О!
Ніна
У тому ж тільки й річ.
Арбенін
Все слід було раніш обміркувати.
Ніна
О, якби знала я раніш характер твій,
З тобою вік не зав'язала б свій —
Терзать тебе, страждать самій,
Приємно й мило, — що й казати.
Арбенін
Та й то: пощо тобі моя любов?
Ніна
Яка вже тут любов! Я жить так незугарна.
Арбенін (сідає біля неї)
Так, справді! Що таке життя? Життя — річ марна!
Допоки в серці швидко ллється кров,
На світі все нам радість і відрада.

А проминуть роки бажань, жаги —
Лиш тьма лишиться навкруги!
Так — що життя? Відома всім шарада,
Що й дітям розв'язати до снаги.
В ній перше — це народження! В ній друге —
Жахливий ряд турбот і біль таємних ран;
Смерть —— це останнє в ній, а ціле в ній — обман.
Ніна (показуючи на груди)
Тут щось пече.
Арбенін (продовжуючи)
Зроби послугу:
Мовчи і слухай, прошу я.
Життя нам дороге, поки воно прекрасне.
Чи довго ж? Ні, життя,
Мов бал, — танцюєш ти — і весело, і ясно,
І грає музика, й вогнями сяє зал...

А там — утома лиш, і згас твій пал.
То краще в юності навік з ним розлучитись, —
Поки душа не звикла ще миритись
З його нікчемністю... і вмить
У потойбічний світ перелетіть,
Поки минулим ум не став іще журитись
І поки легка ще зі смертю боротьба.
Це щастя, та не всім дає його судьба.
Ніна
Ні, хочу жити я.
Арбенін
Дарма.
Ніна
Євгеній,
Я мучусь, хвора я!
Арбенін
О, муки є шалені,
Яких тобі повік не зрозуміть!

Ніна
Ах, лікаря!
Арбенін
Життя — це вічність; смерть — лиш мить!
Ніна
Та жити хочу я!
Арбенін
І душі незліченні
Там втіхи ждуть собі.
Ніна (злякано)
О, я молю ——
Пошли по лікаря скоріше!
Арбенін (підводиться, холодно)
Не пошлю.
Ніна (післямовчання)
Жартуєш ти... Але так жартувать — безбожно.

Умерти можу я — пошли мерщій.
Арбенін
То що ж? Хіба умерти вам не можна
Без лікаря?
Ніна
Ти лиходій,
Євгеній — я жона твоя.
Арбенін
Так! Знаю, знаю!
Ніна
О, зглянься! Лікаря скоріш!
Вогонь у грудях... я вмираю...
Арбенін
Так скоро? Ні, ще ні.
(Дивиться на годинник)
За півгодини лиш.

Ніна
О, ти мене не любиш! Ні!
Арбенін
А може
Любити той, кому ти вкинула страшне
У груди пекло? Ні, лиш веселять мене
Твої страждання... Боже, боже!
Ти, що любов не вміла шанувать, —
Ти зважилась любові вимагать!
Єдину мав я у житті відраду —
Тебе... великих жертв від тебе не жадав.
Твій ніжний усміх, зір, — ось все, чого бажав.
І що ж? Що я знайшов? Підступство й зраду.
Мене облеснику продать!
За поцілунок! О! Мене, який за тебе
Радий був душу всю, життя своє віддать!
Так зрадити мене! О, небо!
Ніна

Якби сама я зрозуміть свою
Могла провину, то...
Арбенін
Мовчи, мовчи, молю!
Я збожеволію від цих страждань і болю!
Ніна
Браслет мій князь знайшов, а ти
Став дослухатись клевеги —
Тебе обмануто...
Арбенін
О, так!.. Доволі!
Мене обмануто!.. А я гадав,
Що міг би знов щасливим бути... Мріяв
Любити й вірити... та долі час настав,
І, мов уяви хворий вияв,
Все вмить розвіялось... Я щастя осягти,
Можливо, міг би ще, і в серці повнім
Знов оживив би те, що в давнину цвіло в нім,

Ти не схотіла, ти!
Плач! Плач!.. Та що ті сльози, Ніно?
Що сльози женщини? Вода.
Я ж плакав? Я — мужчина!
Від люті й ревності... Не знаєш ти, шкода —
Страшна біда,
Коли від сорому, збезумілий неначе,
Мужчина в люті плаче.
О! Стережись його тоді — це ж^х —
У нього пекло й смерть у грудях і в руках.
Ніна
(у сльозах падає на коліна й здіймає руки до неба)
Творець всевладний в небесах!
Не чує він, а ти все чуєш — ти все знаєш,
І ти мені, всевладний, співчуваєш!
Арбенін

Хоч перед ним неправди не кажи.
Ніна
Його святині не порушу
Неправдою ніколи в світі я,
Йому я віддаю свою стражденну душу,
Мені захисник він — тобі суддя.
Арбенін
(який в цей час ходить по кімнаті, згорнувши руки)
Тобі пора молитись, Ніно,
Надходить час твій... так, ти вмерти мусиш тут,
І буде тайною для всіх людей причина
Твоєї смерті... Нас розсудить божий суд.
Ніна
Як? Вмерти? О!.. Сказав він правду... боже!
Арбенін (сміючись)
Я знав заздалегідь, що вас це так стривожить.
Ніна
Смерть! Смерть! Вогонь у грудях запалав!

Арбенін
На балі я тобі отрути дав.
(Мовчання)
Ніна
Не вірю, неможливо, ні, ти знов зо мною
Жартуєш... (Кидається до нього)
Ти не звір, о, ні!.. В душі твоїй
Є іскра доброcті... З байдужістю такою
Мене ти не погубиш... Боже мій,
Євгеній, зглянься на моє благання,
Не додавай мені страждання,
Врятуй мене, розвій мій страх...
Поглянь сюди...
(Дивиться йому просто в вічі й рвучко відхиляється)
О! Смерть в твоїх очах!
(Падає на стілець і заплющує очі

Він підходить до неї й цілує її).
Арбенін
Так, ти помреш — і сам зостанусь я...
Навіки сам... Мине життя,
Помру... та буду все лиш сам! Жахливо!
Та ти не бійся, ти щаслива,
Тобі прослалася ясна на небо путь,
І ангели тебе в свій світ візьмуть.
(Плаче)
Так, я люблю тебе, люблю... Вже не зважаю
Я на минуле... помсті теж межа є,
І ось вона: дивись, твій вбивця — я
Ридаю над тобою, мов дитя.
(Мовчання).
Ніна (виривається й підхоплюється)
Допоможіть!.. Отрута! Я вмираю!..
Сюди... Не чують... Так, я знаю,
Ти завбачав... нема нікого тут.

Та пам'ятай! Є божий суд!
Убивця ти, тебе я проклинаю.
(Не добігши до дверей, падає непритомна).
Арбенін (гіркосміючись)
О, що мені з оцих твоїх проклять!
Я Богом проклятий!
(Підходить)
Нещасній
Над силу кара...
(Стоїть, згорнувши руки)
" . . Зір їй гасне,
Бліда!
(Здригається)
Та риси всі спокійні, і не знать
По них, що криється в душі стражденній.
Невже?

Ніна (слабко)
Прощай, Євгеній!
Ти лиходій... Вмираю без вини...
Арбенін
Облиш,
Не говори — тобі тепер ніщо не допоможе,
Ні хитрощі, ні лжа... Кажи скоріш, —
Мене обмануто?.. — І пекло так не може
Коханням жартувать... Мовчиш?
А! Розумію: мста мені це?
Та все дарма — помреш ти і в труні
Сховаєш від людей жахливу таємницю.
Ніна
Тепер байдуже все мені,
Але невинная...
(Вмирає)
Арбенін (підходить до неї й швидко відвертається)
Неправда, ні!
(Падає в крісло)

ДІЯ ЧЕТВЕРТА

СЦЕНА ПЕРША

ВИХІД ПЕРШИЙ

Арбенін (сидить біля столу на канапі)
Знемігся в боротьбі страшній
З самим собою я до краю
І, сили втративши, впадаю
В якийсь пригнітливий, оманний супокій.
Лиш іноді турбота мимоволі
Бентежить душу знов у цім холоднім сні,
І серце змучене стискається від болю.
Невже все скінчено й лишилось на землі
Лише нових страждань та мук зазнать мені?
Дурниці! Все минеться скоро.
Під тягарем років помре уява хвора...

Та мусить же колись в душі оцій
Знов оселитись супокій.
(Замислюється, раптом підводить голову)
Я помилився!.. Пам'ять невмолимо
Бентежить душу!.. О, як ясно бачу я
її відчай, благання... Мимо, мимо,
О, ти, пробуджена змія!
(Падає головою на руки)

ВИХІД ДРУГИЙ

Казарін (тихо)
Арбенін тут? Зажурений, зітхає.
Побачимо, як він комедію заграє.
(До нього)
Спішив до тебе, друже мій,
Дізнавшись про твоє нещастя.
Що вдієш — так судилось їй,
У всякого свої напасті.
(Мовчання)
Та годі, брат, не опускай очей,
Приреченості та покори
Не удавай... Це добре для людей,
Для публіки, — ми ж, друже мій, актори.
Скажи мені... Ох, та й блідий ти став, —
Так, ніби цілу ніч до ранку в карти грав.
Ох, шалапут!.. Та ми розговоритись
Ще встигнемо... Іде твоя рідня —
Небіжчиці прийшли, звичайно, поклонитись.
Прощай, до іншого якогось дня.
(Виходить)
вихід ТРЕТІЙ
Родичі приходять.
Дама (до племінниці)
Ну, певна річ, над ним господнє є прокляття.
Був кепський муж, був кепський син...

Ох, нагадай заїхать в магазин, —
Купить матерії для траурного плаття,
Прибутків, бач, нема, а треба для рідні
Робить витрати, ще й значні.
Племінниця
Ma tante, скажіть, яка причина,
Що вмерла нагло так кузина?

Дама
Та, що ваш модний світ дурний; того й гляди
Доживете ви до біди.
(Виходять)
ВИХІД ЧЕТВЕРТИЙ
З кімнати небіжчиці виходять л і к а р і старик.
Старик
При вас вона померла?
Лікар
Ні, спізнились
Мене знайти... Біда, казав я всім,
З балами та з морозивом отим.
Старик
А покрив дорогий — парчу ви роздивились?
У мого брата, рік тому, ще навесні,
Точнісінько такий був на труні.
(Виходить)
вихщ П'ЯТИЙ
Лікар підходить до Арбенін а й бере його за руку.
Лікар
Спочити треба вам.
Арбенін (здригаючись)
А!..
(Набік)
Серце впало!..
Лікар
Сю ніч занадто ви вдавалися в печаль.

Засніть.
Арбенін
Я спробую.

Лікар
Допомогти, на жаль,
Не можна вже... Страшне спіткало
Вас лихо. Все ж...
Арбенін
О, не загину я.
Яких лиш за свого життя
Не зазнавав страждань я, що лиш не бувало,
А все живий ось... Щастя я жадав —
В подобі ангела Господь його послав,
Та приторком своїм злощасним
Святиню осквернив я в нім,
І — ось воно, — створіння це прекрасне,
Холодним стало і німим.
Раз у житті чужу мені людину,
Рискнувши честю, я від згуби врятував.
І що ж? Врятований підступно, в мить єдину,
Ілузливо сміючись, все в мене, все забрав.
(Виходить)
Лікар
Немає сумніву — він хворий небезпечно,
І божевілля тут загрожує... Однак,
Якщо це справді буде так,
То житиме він безперечно.
(Виходячи, здибується з двома).
вихід шостий
Входять Невідомий і князь.
Невідомий
Могли б ми бачити Арбеніна, чи ні?
Лікар

Що відповісти вам, я до ладу й не знаю:
Сю ніч жона його померла.

Невідомий
Жаль мені.
Лікар
У тузі він.
Невідомий
О, і йому я співчуваю.
Він вдома?
Лікар
Так, але ж кажу, сю ніч...
Невідомий
Важливу дуже я до нього справу маю.
Лікар
Скажіть-но, друзі ви йому, звичайна річ?
Невідомий
Ще ні, та стрівшися з ним віч-на-віч,
Здружитись матимемо змогу.
Лікар
Він хворий небезпечно.
Князь (злякано)
Лежить?
Без пам'яті?
Лікар
Ні, ходить, і цю мить
Був тут. Ще є надія.
Князь
Слава богу!
(Лікар виходить).

ВИХІД сьомий
Князь
Нарешті!
Невідомий

Так... Лице вам у вогні.
Вагаєтеся ви, можливо?
Князь
А ви... ви ручитесь мені
В тім, що підозра ваша справедлива?
Невідомий
Послухайте: у нас обох мета одна,
Єднає нас до нього злоба,
Та ви душі його не знаєте — страшна
Глибока, наче двері гроба;
Чому хоч раз відкриється вона,
Те в ній поховане навік-віків; ревнивий,
Підозру він за доказ має; мстивий,
Коли ображений, стає
В шаленій люті він жахливий,
І мсти... лиш мсти закони визнає.
Так, сталась смерть оця не без причини...
Я знав: він ворог ваш... і я служить вам рад,
Ви битись станете — я крок чи два назад,
І буду глядачем картини.
Князь
Та як дізнались ви, що день тому насмів
Мене образить він?
Невідомий
Я б радо розповів,
Та це вам надокучить...
Скрізь гомонить про це юрба.
Князь
Нестерпна думка!

Невідомий
Так, і вас це надто мучить.
Князь
О, ви не знали, що то є ганьба!
Невідомий

Ганьба? Ні. Забувать про неї досвід учить.
Князь
Хто ж ви?
Невідомий
Ім'я потрібне вам?
Навіщо? Спільник ваш велінням долі,
За вашу честь обстав я сам, —
Хіба цього вам не доволі?
Та йдуть сюди... його хода важка й повільна.
З ним давні справи є у нас,
І зараз бути вам за свідка недоцільно.
(Князь відходить убік).
вихід восьмий
Арбенін зі свічкою.
Арбенін
Смерть! Смерть... О, скрізь це слово: смерть!
Воно мене заполонило вщерть,
І переслідує всякчас; безмовно
Дивився щойно я на труп німий,
І серце туга невимовна,
А мозок біль проймав страшний.
Безжурний спокій ліг на лагідне обличчя
І вічна посмішка тихенько розцвіла,
Коли відкрилось потойбіччя
її душі, що там судьбу свою знайшла.
Невже я помилився? Неможливо
Так помилитися... Хто доведе
її невинність? Хто правдиво

Про все повідає мені? Де доказ, де?
Так, муж я був палкий, але суддя
Холодний — хто ж переконає
Мене тепер?
Невідомий
Переконаю я.

Арбенін
(спочатку лякається й, відійшовши, підносить до лиця свічку)
Хто ви такий?
Невідомий
Ти не пізнав, Євгеній?
А приязню колись єднало нас життя.
Арбенін
Та хто ж ви?
Невідомий
Я твій добрий гений
Я непомітно скрізь з тобою був разом.
Завжди маскуючись, в інакшому наряді;
Всі знав діла твої і мислі знав часом...
Попереджав тебе недавно в маскараді.
Арбенін (здригаючись)
Пророків не люблю і прошу вас
Негайно вийти геть — я не жартую.
Невідомий
О ні, я не піду, дарма, що чую
Цей грізний голос і наказ.
Так, не пізнав мене ти, безперечно,
Та я не з тих людей — і це відчуєш ти, —
Що від мети їх небезпечна
Хвилина може відтягти.
Мети своєї я домігся вже, нівроку!
Помру, але назад не відступлю я й кроку.

Арбенін
Я сам такий, проте цим не хвалюсь.
(Сідає)
Що ж, слухаю.
Невідомий (убік)
До слів моїх на диво
Байдужий він... Ні, ні, я подивлюсь,
Що буде далі... неможливо,

Щоб помилився я...
(До нього)
Сім літ тому... О, ти забув,
Ти пізнавав мене; я молодий, багатий
І недосвідчений тоді ще був,
А ти... у грудях ти зневагу й холод, знати,
Уже таїв до всього і до всіх,
Пишаючися ними всюди.
Не відаю, що породило їх, —
Душі твоєї тут я розбирать не буду —
її Господь лиш може зрозуміть,
Бо тільки він подібну міг створить.
Арбенін
Дебют прекрасний...
Невідомий
Жди кінця такого ж:
Раз ти мене до себе заманив...
О, грошей не лічив
Тоді я, і до того ж
У щастя вірив — юний і сліпий.
Сів грати я й програв. Суворий і скупий
У мене був отець, і, щоб не наражатись
На закиди, я здумав відігратись.
Та ти, хоч молодий, мене тримав
У пазурах — і знов я все програв.
У розпач^впав тоді я, і з одчаю
Благав, принижено молив,

І плакав, далебі... А ти, холодний, пам'ятаю,
Сміявся лиш... О, краще б простромив
Мене кинджалом ти!.. Але тоді ти
Не вмів провістливо дивитися на світ,
І сім'я, злом ущерть налите,
Лише тепер дало свій плід.
(Арбенін хоче схопитися, але замислюється)

Тоді все кинув я: всі сподівання,
І женщин, і любов, блаженство юних літ,
Мрійливість лагідну й солодкі хвилювання,
І в світі цим новий побачив світ, —
Світ таємничий різнородних,
Знедолених людей, світ дивних відчувань,
Привабних мук, нездійснених бажань,
Думок і пристрастей холодних.
Побачив я, що гроші — цар землі,
І поклонився їм. Та злидні і жалі
Опали знов мене: зрадливе щастя знову
Мене покинуло, а сили час пожер...
Тоді останню склав я з долею умову —
І от став тим, що є тепер...
А! Ти тремтиш... ти добираєш,
До чого я веду і що сказав?
Ну, повтори тепер, що ти мене не знаєш!..
Арбенін
Геть! Я впізнав тебе — впізнав!
Невідомий
Геть? Ні... Хіба це все? Ти з мене насміявся —
Я посміятись радий теж.
Недавно, — з прослуху, — я випадком дізнався,
Що, взявши шлюб, безжурно ти живеш...
І гірко ремствувать зболіле серце стало,
І довго думав я — пощо ж
Щасливий він?.. Шептало
Мені чуття якесь: "Іди, іди, стривож".
І за тобою я дні й ночі, далебі,

Став стежити, ховаючись в юрбі;
Все чув і бачив я все сам,
І от — кінець моїм трудам.
Послухай-но: дізнався і відкрию
Тобі я істину одну:

(чітко, поволі)
Послухай... ти... ти вбив свою жону!..
(Арбенін відскакує. Князь підходить)
Арбенін
Убив?.. Я?.. Князь! О! Розумію!
Невідомий (відступаючи)
Я все сказав.
Князь
А я додать посмію...
Арбенін (шаленіючи)
А! Змова тут!.. То я в руках у вас?
Хто вам тут стане на заваді?
Ніхто... Ви тут царі... Душа моя всякчас
Тремтітиме... Я в вашій владі...
Пошився в дурні я, немов дитя,
І відповісти вам нічого не зумію...
Я переможений, і, мовчки, зараз я
Сам... сам схилю свою на плаху шию.
Та ви не зважили, що розум при мені
Зостався... досвід є у мене... є ще сила!
Гадали ви, що все взяла її могила?
Що я вам не сплачу за все, як в давні дні?
То ось яким мене собі ви уявили,
Повіривши дурним чуткам!
Так, вдало сцену цю задумано... та вам
Кінець додумать не до сили.
А хлопчик цей — зо мною він також
Боротись здумав? Отже мало
Було поличника — ще прагнете? Ну, що ж!
Дістанете... Чи, може, стало

Життя немиле? А! Вас наситило вщерть
Життя розпусника, окрите
Ганьбою й соромом? Гаразд: вас буде вбито;
З ім'ям негідника судилася вам смерть.

Князь
Побачимо! Скоріш!
Арбенін
Ходім, ходім!
Князь
Тепер щасливий я!
Невідомий (спиняючи)
Князь, головне забули.
Князь (спиняючи Арбеніна)
Стривайте, — справді, я забув — ви ще не чули
Найголовнішого: нічим
Не завинила ваша жертва, — не відчули
Ви щирості її — карайтесь нині цим.
Тепер все сказано... Ходім.
Арбенін
Що, що?
Невідомий
Твоя жона невинна — і жорстоко
Повівся з нею ти.
Арбенін (шаленосміючись)
О, жарт дотепний це, нівроку.
Князь
Ні, ні, клянусь, я не жартую, ні.
Потрапив долею чудною
Браслет до баронеси, і мені
Був даний він її рукою.
Я помилився сам... та вашою жоною
Моя любов відкинута була.
Якби я знав, що може стільки статись

Від помилки цієї зла,
Не став би усміху її я домагатись.
Ось лист від баронеси — в нім
Вона призналась вам в усім.
Як прочитаєте — я жду... жду вас тоді я.

(Арбенін придивляється до листа і читає)
Невідомий (звівши очі до неба, лицемірно)
Карає доля лиходія!
Загинула невинна — жаль!
Та тут судилась їй печаль
І муки безнадії.
О, бачив я — в очах її сльоза
Всю чистоту душі відображала ясно,
Хто міг би здумати, що цвіт такий прекрасний
Зімне негадана гроза
І прийме смерть дочасно.
Чого ж мовчиш?.. Кричи... Злочинець ти,
Терзайся ж, о, нещасний!
Арбенін (кидається на них)
Я повбиваю вас, кати!
(Раптом знесилюється й падає в крісло)
Князь (штовхаючи, грубо)
Розкаянням вам не відбути
Відплати... ні, ждуть пістолети нас.
Мовчить... не слухає... чи, може, враз
Він збожеволів?
Невідомий
Може бути.
Князь
Ви перешкодили мені.
Невідомий
Мета в нас різна.
Я вже помстився — вам, гадаю, пізно.

Арбенін (встаючи з диким поглядом)
О, що сказали ви?.. Я уявив...
Я був ображений... Я такії* любив...
, Прости!.. О, боже мій!.. Мені, мені простити!..
(Безумно сміючись)
А ти, безсердний, ти, неситий, —

Ти їй простив?
(Стає на коліна)
Ну, от — до ваших ніг і я схилився радо:
Скажіть мені, молю: лукавство й зрада
її доведені... Скажіть, я хочу, я велю
Вам зараз ствердити її провину...
Вона невинна? О, хоч мить єдину
Дивились в душу ви мою?
Як я тепер прошу, так і вона благала...
Я помилився... Що ж, мені
Те саме і вона казала, —
Я ж відповів: неправда, ні.
(Підводиться)
Я відповів це їй...
(Мовчання)
Я вам відкрию таємницю:
Не я убив її.
(Пильний погляд на Невідомого)
Ти, ти певніш)
Признайся ж, говори скоріш,
Одвертай будь, скажи мені це...
Навіщо ж був жорстокий ти? О, я
Любив її, любив... я б небесам і раю
її єдиної сльози/поки життя,
Не відступив... Та я тобі прощаю.
(Падає йому на груди й плаче)
Невідомий (відштовхуючи його грубо)
Опам'ятайся — годі!
(До князя)

Заберім
Його звідціль... Він на повітрі, може,
Отямиться...
(Бере його за руку)
Арбенін!

Арбенін

Боже!

Ми не побачимось... Прощай... Ходім, ходім —

Сюди.

(Виривається, кидається в двері, де труна її).

Князь

Спиніть його, тримайте!

Невідомий

Цей гордий розум теж сьогодні вкрай знеміг.

Арбенін (повертаючись з диким стогоном)

Тут подивіться, тут. Стривайте!

(Вибігаючи на середину сцени)

Який ти був жорстокий, як ти міг!

(Падає на землю й сидить напівлежачи з нерухомими очима.

Князь та Невідомий стоять над ним).

Невідомий

Жадав я помсти довгі роки,

І помста справдилась моя.

Князь

Стерявся він... щасливий... я ж... на все життя

Я втратив честь і спокій.